

Materiál 7

Stabilizační funkce státu

1.1 Vymezení ekonomické rovnováhy

Rovnováha jako obecný pojem je stav, kdy jednotlivé části, z nichž je složen celek nepůsobí destruktivně na funkci tohoto celku a nevedou k jeho rozkladu či zániku. Statická rovnováha je taková, kdy dochází k neustále stejnému opakování funkcí části i celků, tudíž nedochází zde ke změně zásadních kvantitativních a kvalitativních charakteristik. Dynamickou rovnováhu chápeme jako změnu vnitřního uspořádání části celku, kdy v souvislosti s proměnou okolí, někdy i funkce dochází k vývoji celku, k postupným změnám, které však neznamenají zánik, rozpad celku, ale jeho pozitivní transformaci. Z hlediska ekonomie lze chápat ekonomickou rovnováhu takto.

Ekonomickou rovnováhou rozumíme stav, v němž probíhá ekonomický růst, poptávka a nabídka na jednotlivých trzích je vyrovnaná (při dané cenové úrovni zboží, služeb, mezd, úroků a rent). Cena zde slouží jako nástroj na vyrovnání velikosti nabídky a poptávky. Vzhledem ke skutečnému vývoji hospodářství, ve kterém probíhají neustálé změny - ať ekonomické, či neekonomické - narušující v jednotlivých oblastech stabilitu proporcí (technických i společenských), je ekonomická rovnováha pouze ideální vyjádření stavu. K němu se reálná ekonomika může více či méně přibližovat.

Pojetí rovnováhy ekonomiky není u autorů a ekonomických škol stejné. Důvodem je opětovně různost v hodnocení předpokladů, akceptování mikro nebo makroekonomického přístupu, odlišností v chápání podstaty cen a cenotvorných procesů a důvodů, které vedou k těm či oněm změnám. Jiné varianty rovnováhy vyplývají z odlišných způsobů chápání hospodářského mechanismu. Lze ji pojímat jako mechanickou rovnováhu ve smyslu newtonovské fyziky, jiná interpretace vznikne při odvození analogie biologické rovnováhy, tj. ve smyslu vzájemné podmíněnosti živých organismů. Lze poukázat na sociálně institucionální pojetí vznikající funkčním vymezením role formálních a neformálních institucí a další pojetí.

Při úvahách o ekonomické rovnováze je zřejmé, že naše mysl odráží složitě strukturovaný mechanismus. V zásadě lze ekonomickou rovnováhu chápat jako vnitřní a vnější s vysokým stupněm vzájemného prolínání obzvláště jde-li o otevřenou ekonomiku.

Pod vnitřní rovnováhou rozumíme takový průběh hospodářských procesů, který zabezpečuje existenci převážného množství subjektů při zachování potřebné proporcionality. Případné dílčí poruchy jsou v daném časovém období řešeny rychlou reagencí stávajících subjektů či vznikem nových.

Vnější rovnováha vzniká v procesu vazeb domácí ekonomiky s ostatními ekonomikami. Projevuje se jak vazbami na úrovni státu, tak i vazbami na úrovni jednotlivých ekonomických subjektů. Má také řadu

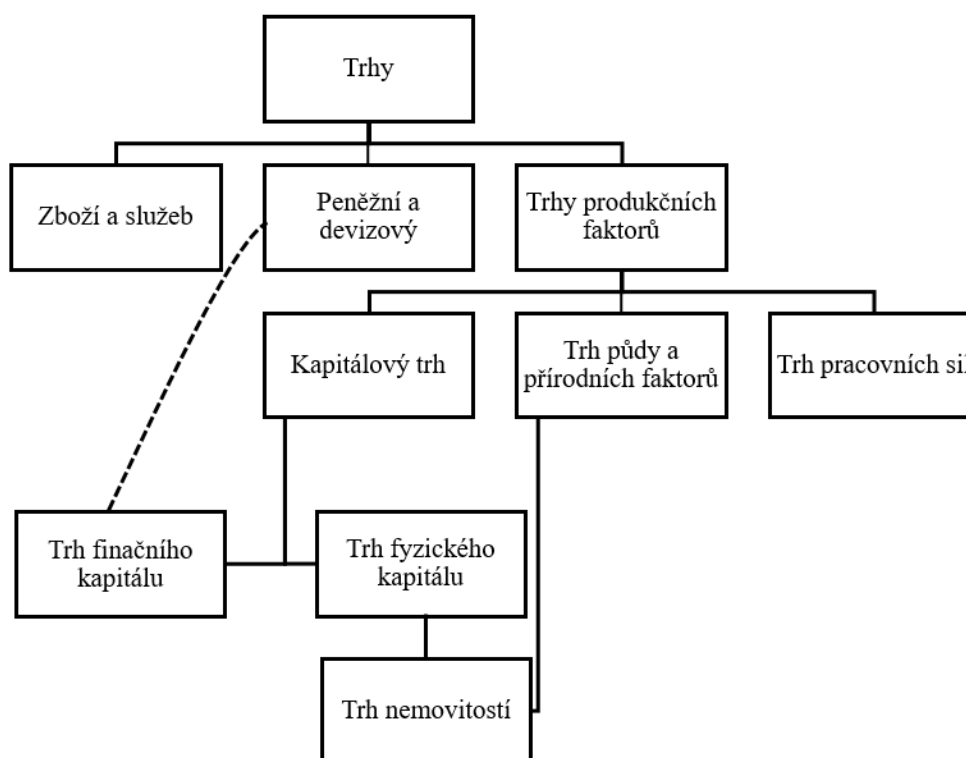
vrstev a forem. Jde o monetární sektor (směnné kurzy, úrokové diferenciály mezi domácími a zahraničními sazbami, kapitálové pohyby) i reálný sektor (export a import zboží a služeb, rozdíly produktivity práce, cenové rozdíly a dynamika cen atd.). Také jsou rozdíly mezi statickou a dynamickou rovnováhou při projevech poruch v proporcionalitě. Vznikající disproporce (např. pod vlivem technického pokroku) mohou narušit statickou rovnováhu na trzích, ale z hlediska dynamického vyvolají proces, který rozšíří možnosti pro expanzi celého systému a tím i jednotlivých subjektů. Jinak řečeno systém dílčích nerovnováh může vést k dlouhodobé dynamické rovnováze.

Pokud chceme vymezit základní problém ekonomické rovnováhy, musíme vyjít z toho, že každá společnost disponuje určitou zásobou výrobních faktorů a ve stanovených podmínkách dělby práce je musí alokovat do různých odvětví a oborů, které zabezpečují tvorbu hmotných i nehmotných statků. Jak bylo výše řečeno, v podmínkách výroby zboží musí dojít k úhradě nákladů na jejich zhotovení, tj. musí dojít k jejich realizaci na trhu. Proto rovnováha představuje dvou i mnohostrannou kvantitativní rovnost určitých prvků v závislosti na charakteru trhu.

Pro lepší pochopení se podívejme na základní schéma trhu (viz Obrázek č. 11).

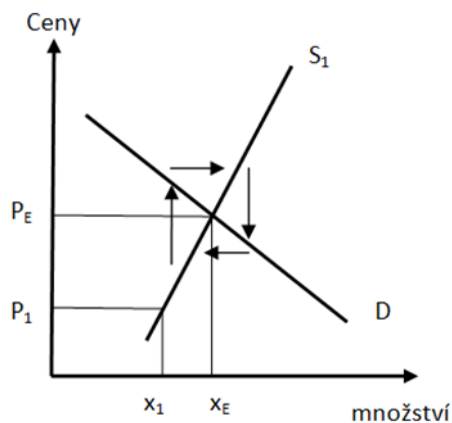
Funkce trhu jsou tvorba cen, propojování prostoru (místní, lokální, regionální, státní, mezistátní a nadstátní regiony), rozdělování, alokace produkčních faktorů, tlak na inovace a efektivnost produkování statků. Přitom všechny tyto funkce souvisí s rovnováhou. Hovoříme-li o rovnováze v ekonomice, pak musí existovat i rovnováha na všech jejích trzích i ve vzájemném propojení.

OBRÁZEK 11: STRUKTURA TRHŮ V EKONOMICE

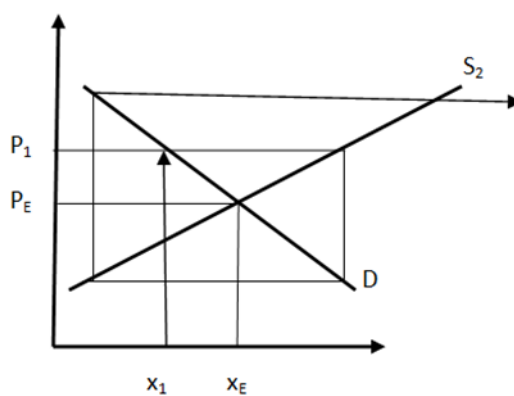
Z hlediska formy projevů v ekonomii rozeznáváme tři základní typy rovnováhy - stabilní, nestabilní a neutrální. Můžeme je znázornit takto:

OBRÁZEK 12: STABILNÍ ROVNOVÁHA

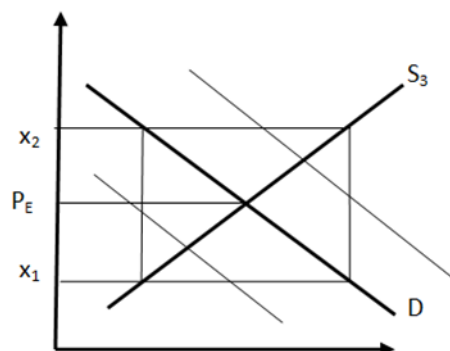
Stabilní rovnováha. Poptávka je vždy stejná, avšak nabídka má nižší elasticitu, takže výchozí nerovnovážná cena P_1 směřuje k rovnovážné ceně P_E a množství X_1 přejde k rovnovážné množství X_E .

OBRÁZEK 13: NESTABILNÍ ROVNOVÁHA

Nestabilní rovnováha. V tomto případě je nabídka elastičtější vzhledem k poptávce. Vychýlením z rovnovážného stavu P_E, X_E vede k nárůstu disproporce a k rozpadu rovnovážného stavu, který je nastolen změnami na trhu.

OBRÁZEK 14: NEUTRÁLNÍ ROVNOVÁHA

Neutrální rovnováha. Zde změnou od rovnovážného stavu se nastolí pohyb ceny, na který reaguje nabídka a vytvoří se potenciálně nové rovnovážné stavy podle výše cenové hladiny. Při rovnosti elasticit o rozsahu produkce a rovnováhy na trhu rozhoduje situace na substitučních trzích.

Pro představu rovnováhy mezi trhy, za předpokladu, že existuje dokonalá elasticita cen, lze použít Walrasův zákon. Ten se dá vysvětlit následně. Ve stavu rovnováhy firmy realizovali své zboží a služby a budou rozdělovat vytvořené produkt. Pak můžeme zapsat:

$$Z_d = p * q^s - k * K^D - w * L^D,$$

kde Z_d je suma zisku v daném období odvedených firmami domácnostem, $p * q^s$ je součin ceny a nabízeného množství, $k * K^D$ je součin míry zisku z kapitálu a jeho poptávané množství a $w * L^D$ je součin mezd a množství pracovních sil.

Pro mimomzdový očekávaný důchod domácností pak musíme sečíst Z_d s příjmem z kapitálu.

$$R = Z_d + k * K^S + w * L^S$$

Pro vysvětlení rovnováhy mezi trhy za předpokladu, že existuje dokonalá konkurence lze použít Walrasův zákon.¹ Jeho výkladová logika je následující.

Při rovnováze firmy realizovali zisky π^* , jejichž velikost můžeme zapsat jako:

$$\pi^* = p * q^s - k * K^D - w * L^D,$$

¹ K celému komplexu rovnováhy viz ETNER, F. *Mikroekonómia*. Bratislava: Elita, 1993, kapitola VIII. Všeobecná krátkodobá rovnováha.

kde π^* je zisk, který jsou připraveny firmy transformovat domácnostem; $p * q^S$ je cena krát množství nabízeného zboží; $k * K^D$ je součin zisku a množství poptávaného kapitálu a $w * L^D$ je součin mzdy a množství poptávaných pracovních sil.

Celkový mimomzdový příjem vyplývá ze součtu vyplacených zisků a zisků z vlastnictví kapitálu, které domácnosti očekávají.

$$R = \pi^* + k * K^S = p * q^S - w * L^D - k * (K^D - K^S),$$

kde K^S je množství nabízeného kapitálu při jeho výnosu k . Z toho vyplývá velikost příjmů domácností při realizovaném (poptávaném) množství statků.

$$P * q^D = w * L^S + R = p * q^S - w * (L^D - L^S) - k * (K^D - K^S),$$

po úpravě získáme:

$$p * (q^D - q^S) + w * (L^D - L^S) + k * (K^D - K^S) = 0$$

Rozdíly mezi poptávkou a nabídkou jako $(q^D - q^S)$ nazýváme přebytečnou (vyrovnanou, nedostatečnou) poptávkou produktu a po vynásobení cenou získáme celkovou hodnotu. Zároveň to znamená, že Walrasův zákon říká: V podmínkách dokonalé konkurence je suma hodnoty přebytečné poptávky na všech trzích nulová, pokud jsou dílčí ceny rovnovážné. V nerovnovážné situaci vzniká tlak na trhu zboží, nezaměstnanost na trhu práce a tlak na úrokové sazby na kapitálových trzích. Zároveň platí, že pokud už jsou všechny trhy, mimo jednoho, v rovnováze pak je rovnováha i na posledním trhu.

1.1.1 Vývoj teorie rovnováhy

Prvním ekonomem, který přinesl myšlenku rovnováhy v národním hospodářství, byl F. Quesnay ve svých proslulých Ekonomických tabulkách. Zde zachytil na základě fyziokratických představ reprodukční proces a zavedl myšlenku o nutnosti rovnováhy.

Fyziokraté byli ekonomové převážně francouzského původu, kteří navázali na tradici přístupu od dob vévody de Sully (1551-1641) ministra Jindřicha IV., v jejíž centru pozornosti bylo zemědělství jako základ státního hospodářství. Zde, včetně těžebního průmyslu, vznikají hodnoty, čím je zemědělství produktivní a tím umožňuje vytvářet podmínky pro rozvoj průmyslu. Ten je sterilní, neboť pouze přetváří hodnoty, získané v zemědělství. Konečně třída vlastníků půdy (šlechty) je neproduktivní, pouze spotřebovává to, co jiní vytvořili.

François Quesnay (1694-1774) byl lékař, který získal vzdělání vlastní pílí. Narodil se jako vesničan, ještě v 11 letech ještě neuměl číst a v 16 letech již uměl řecky a latinsky a četl díla antických myslitelů. Na různých školách pak získal vzdělání lékaře, a nakonec skončil ve funkci porodního lékaře Ludvíka XV. Získal velký vliv hlavně tím, že se staral o zdraví markýzy de Pompadour. Jeho ekonomické práce vznikaly jako součást diskusí na francouzském dvoře, jak zajistit řešení finanční krize, která byla trvalou součástí tehdejších válek s Habsburky a Prusy. Jeho Ekonomická tabulka byla oceněna až později, nikoliv současně. Byl to v zásadě první pokus o systém, který se snažil zachytit koloběh ekonomiky a z hlediska kapitalistického hospodářství se jednalo o snahu zachytit a formulovat podmínky, v nichž se

vyrobí zboží a služby a tvoří kapitál pro rozvoj společnosti². Podmínky rovnováhy jsou zde zachyceny na základě koupě a prodeje statků mezi třídami na základě rovnováhy vztahů mezi nimi.

Nové východisko pro stanovení rovnováhy přinesl Adam Smith (1723-1796) tzv. Smithovým dogmatem. V jeho pojetí hodnota výrobků je dána součtem mzdy, zisku a pozemkové renty. To rozšířil D. Ricardo o hodnotu spotřebovaného kapitálu (odpisy). Celý systém pak dotvořil J. B. Say (1767-1832) tzv. Sayovým zákonem. Jeho podstatou je představa o tom, že nabídka vyvolává poptávku. V jeho pojetí, pokud dochází ke změně produktu za produkt a peníze jsou pouze funkcí oběhu, pak nemůže existovat problém realizace, neboť každý může spotřebovat pouze tolik, kolik prodá na trhu. Tím odstranil problém realizace a v klasické verzi dokonalé konkurence nerovnováha a následně krize vznikají pouze náhodným (nezodpovědným) procesem (rozhodnutím centra). Podle Sayovského dogmatu ekonomika se automaticky pohybuje rovnoměrně směrem k optimu.

Postupně se však v klasické ekonomii začíná rodit odpor k této zjednodušené verzi, která v té či oné formě přežívá jako základ u neoklasického myšlení a u rakouské školy. Negativní postoj řady ekonomů vychází z tezí, že peníze nejsou pouze oběživem, ale také platidlem a uchovatelem hodnot, což ve svých důsledcích vede k oddělení monetárních toků od toku v reálné ekonomice. Dochází tak:

1. k časovému oddělení koupě a prodeje od pohybu zboží a služeb,
2. k možnosti nesouladu struktury nabídky a poptávky,
3. k nerealizaci části úspor.

Tato kritika, kterou započal Malthus a pokračovala Sismondim, Marxem a Keynesem, silně ovlivňuje ekonomické myšlení, obzvláště když propuknou krize. V obdobích příznivého vývoje ekonomiky se problematika rovnováhy a realizace produktu příliš neprojevuje, neboť převažující proud ekonomického myšlení jí příliš nepreferuje. Nikdy však úplně nevymizí. Již A. Marshall si uvědomil, že dokonalá konkurence je ideální model patřící do „čisté ekonomie“, která není „rušena realitou“. V jeho době pod vlivem matematické školy (W. S. Jevons, L. Walras, V. Pareto) vznikají teoretické modely rovnováhy na základě mikroekonomických úvah.

Teoretickým základem u nich je pojetí mezního užitku. Její kořeny můžeme hledat u italských merkantilistů G. Mantovaniho (1633-1687), F. Galianiho (1728-1787) či E. B. de Condillaca (1715-1780). Nesmí se zapomenout ani na přínos rodiny Bernoulliů, kdy D. Bernoulli (1700-1782) formuloval funkční vztah mezi množstvím peněz a užitečností tak, že celková užitečnost roste s logaritmem jejich množství. Taktéž J. Bentham (1748-1832) na základě hedonistického pojetí formuloval kvantitativní měření slasti a strastí. Jedná se o intenzitu, trvání, jistotu a časovou vzdálenost. Lidé v tomto pojetí mají cíl maximalizovat slast při minimalizaci strastí.

Obrovský přínos k propracování neoklasické teorii rovnováhy přinesl A. A. Cournot (1801-1877), který předběhl tehdejší ekonomy o 50 až 100 let způsobem interpretace i kladení otázek. Ve své práci „*Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richesses*“ (1838) neřeší příčiny cenové úrovně, tj. neodpovídá na problematiku podstaty ceny (práce či užitečnost), ale vykládá cenu jako funkční záležitost. Bohatstvím je mu součet směnných

² Blíže viz QUESNAY, F. *Ekonomická tabulka a jeho ekonomické spisy*. Praha: SNPL, 1958.

hodnot, je to vztahový pojem, kdy jednu hodnotu zboží můžeme vyjádřit v jiné hodnotě zboží. Cournot jako první zapsal proslulý vztah

$$D = f(p),$$

tj. poptávka je funkcí ceny. Tato funkce může mít různý průběh. Základní problém pak vidí v zajištění optimální ceny vzhledem k objemu poptávky. Přitom připouští existenci různých tržních situací, což pak umožňuje dalším ekonomům - E. H. Chamberlinovi a J. Robinsonové rozpracovat problematiku nedokonalé konkurence.

Marginální analýza orientovaná na stranu poptávky začala formulovat jiným způsobem pojetí rovnováhy. Východiskem je formulování závislosti mezi množstvím zboží (x) a stupněm užitečnosti.

$$N = f(x) \text{ nebo } N = (x_1, x_2, x_3 \dots x_n)$$

Na rozdíl od klasiků se zde neřeší problém, jak vzniká množství onoho $x(x_1, x_2, x_3 \dots x_n)$.

Pokud budeme považovat za slast užitek (U) a strast náklady poslední získané jednotky (C) pak maximum dosáhneme, když nastane rovnováha mezi mezními užitky (MU) jednotlivého zboží.

$$\frac{MU_1}{C_1} = \frac{MU_2}{C_2} = \frac{MU_3}{C_3} \dots \dots \frac{MU_n}{C_n}$$

Uvažujeme-li o cenách, pak zapíšeme:

$$\frac{MU_1}{P_1} = \frac{MU_2}{P_2} = \frac{MU_3}{P_3} \dots \frac{MU_n}{P_n}$$

přičemž v dokonalé konkurenci je cena dána trhem a celková poptávka důchodem subjektu. Přitom platí, že při neměnném důchodu a růstu cen je množství realizovaného zboží nutno snížit. Pak platí, že poptávané množství je funkcí ceny.

$$D = f(p)$$

Z hlediska nejvyššího stupně abstrakce, kdy se nerozlišuje chování spotřebitele a firmy ani jejich vnitřní diferenciaci, taktéž platí, že nabídka je funkcí ceny.

$$D = f(p)$$

To však neplatí u teorií nedokonalé konkurence, kdy firma ovlivňuje cenu buď přímo nebo změnou nabízeného zboží.

Vzniká tak množství modelů, z nichž velmi známý je model H. von Stackelberga (1905-1946), který vychází ze zákona klesajících výnosů formulovaných již francouzským fyziokratem A. R. Turgotem. Ve své práci *Grundlagen einer Kostentheorie* (1932) von Stackelberg tvrdí, že vzestup produkce v čase má rozhodující význam pro produktivitu faktorů. Rychlý vzestup v krátkém časovém období vede k zákonu klesajících výnosů, pomalý vzestup vede k zákonu rostoucích výnosů a mezi tím vzniká zákon konstantních výnosů. Body rovnováhy tak v jeho pojetí nejsou konstantní, ale závisí na množství produktu vyrobeného za časovou jednotku.

Zároveň je celý produkční systém založen na optimu zisku, kdy jde o největší rozdíl mezi výnosy a náklady, kterými se rozumí variabilní náklady. Toto optimum je stejně jako u Cournota, Marshalla a dalších rovno rovnováže systému. Tím na základě velikosti produkce dochází k horizontální koncentraci a vertikální kombinaci produkce. Technický pokrok zvyšuje rozsah kapacit a vede ke zmenšení počtu producentů. Dochází k monopolizaci narušující princip tržní tvorby cen a tím i stabilitu ekonomiky. Proto bez státní regulace není možno docílit podle Stackelberga rovnováhy v ekonomice. To vtělil i do své další práce *Marktform und Gleichgewicht* (1934), kde rovnováhu v monopolizované ekonomice musí udržovat silné centrum a korporativní organizace.

Jedná se o jiný zdůvodnění potřeby silného ekonomického centra, než se objevilo u Keynesese. Ten zpochybnil Sayovu poučku o rovnosti nabídky a poptávky a zpochybnil, že „nevzdají-li lidé své peníze jedním způsobem, vydají je jiným“ a automaticky nepředpokládal, „že akt individuálního spoření musí nevyhnutelně vést k souběžnému aktu investování“. (KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroků a peněz*. Praha: NČSAV, 1963, s. 55-56) Keynes zpochybnil automatickou schopnost mechanismu ekonomiky nastolit rovnováhu při plném využití výrobních faktorů.

Další rozvoj pojetí keynesiánské rovnováhy je spjat s pracemi E. D. Domara a R. F. Harroda. Rovnováha ekonomiky přestává být chápána jako tradice k návratu do klidu, ale rovnováha musí připouštět ekonomický růst, ekonomický rozvoj, který je schopen pokračování. Jejich přínos je v tom, že standardní keynesiánský systém se nezabýval problematikou rovnovážné míry růstu a nepočítá s kapacitotvorným efektem investic. Investice jsou pouze nástrojem tvorby důchodu.

Domar vychází z předpokladu, že plná zaměstnanost je zachovatelná pouze tehdy, když $\frac{Y}{P} = 1$ nebo se jí blíží. P je produkční kapacita, Y je velikost produktu a investice I znázorňují vytvořený důchod. Dále zavádí efektivnost investic δ , a tudíž pro růst výrobních kapacit platí $I * \delta$, kde I jsou roční investice. Můžeme tudíž zapsat pro P a Y :

$$P = I * \delta \quad Y = \Delta I * \frac{1}{\alpha'}$$

kde α je sklon k úsporám při předpokladu, že mezní i průměrný sklon jsou stejné. Při předpokladu rovnováhy dostaneme vztah

$$(1) \Delta Y * \frac{1}{\alpha} = \delta$$

a po úpravě kdy $\frac{\Delta Y}{Y} = g$

$$(2) g = \alpha * \delta$$

Rovnováha nastane tehdy, kdy součin sklonu k úsporám a efektivnosti investic se rovná tempu růstu ekonomiky.³

K obdobným závěrům dospěl i Harrod, ale problém viděl v rozdílu mezi požadovanou mírou efektivnosti kapitálu a mírou využití produkčních kapacit. Proto uvažuje o rovnici $gw = \alpha * \delta r$, kde

³ Viz DOMAR, E. D. *Eseje o teorii ekonomického rastu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1956, s. 118–121.

gw je zaručené tempo růstu, při které budou výrobci investovat potřebnou část národního důchodu. Jinak řečeno se musí požadovat takový růst investic, aby se vyčerpali veškeré úspory.

Pro celkové zachování rovnováhy hospodářského systému zavádí ještě vztah - gn - přirozené tempo růstu. Je to vztah mezi změnou počtu obyvatel (pracovních sil), technickým vývojem a získáním nových přírodních zdrojů. Je to tedy růst využívající veškeré přístupné výrobní faktory a rovnováha je vztah mezi gw a gn . Pro úplné pochopení pak ještě musíme uvést g , tj. faktické tempo růstu, přičemž dostáváme do úvah množinu situací, kdy se tato tempa od sebe liší. Jsou menší nebo větší.

Jiné přístupy k rovnováze jsou odvozeny ze strukturálních modelů růstu (W. Leontejef, J. von Neumann, O. Lunge aj.), které pomocí koeficientů maticového počtu hledají rovnovážné stavy v oborově členěném hospodářství. Dále hledání modelů pokročilo k tzv. optimalizačním modelům (L. V. Kantorovič, R. Frisch aj.). Zde se ukázalo, že hledání optima v sobě obsahuje „prvek lidského (subjektivního) hodnocení. Objektívni hledisko není hodnotící, nemůže proto rozlišovat dobré, lepší, horší apod., ale pouze možné, nemožné, nutné apod. K tomu, abychom hodnotili...musíme mít kritérium. Kritérium optimality, které vstupuje do optimalizačních modelů prostřednictvím tzv. cílové...funkce vyjadřuje určitý společenský systém preferencí“ (KÝN., O. *Strukturální modely růstu*. In: *Eseje o teoriích ekonomického růstu*. Praha: Academia, 1967, s. 275) To se odráží i v pojetí cen, které probíhá na základě duální koncepce. Primární část se týká naturálních ukazatelů a bilančních vztahů mezi nimi a duální část modelu hodnotových vztahů. Nehovoří se zde o rovnováze, ale o optimalitě.

Hledat optimální soustavu cen znamená vzít v úvahu objektivní nutnost proporcí a také systém společenských preferencí. Ceny produktů jsou zde postaveny na nákladech (materiálových, mzdových, zisku, úroku a renty). V případě pracovní teorie hodnoty vyjdou ceny blízké výrobním cenám a objeví se i renta z přírodních zdrojů. Odpovídají tak klasické i marxistické verzi, model zároveň provede imputaci hodnoty na výrobky prvního, druhého a třetího stupně (ve smyslu Mengera a Böhm Bawerka).

Rakouská škola, která důsledně vychází ze subjektivního hodnocení statků, tvrdí, že „tvorba hodnoty a ceny má svůj počátek v subjektivních hodnoceních hotových výrobků jejich spotřebiteli“ (BÖHM-BAWERK, E. *Základy teorie hospodářské hodnoty statků*. Praha: Academia 1991, s. 172) K tomu, aby vysvětlila směnnou hodnotu kapitálových statků, musí sestavit jakési stupně přidávání hodnot, a tudíž seřadit statky do určité hierarchie. Tak byly sestaveny stupně G_1, G_2, G_3, G_4 . (BÖHM-BAWERK, E. c. d., s. 88) a tvrdí: „Na všech postupně do sebe přecházejících skupinách produktivních prostředků vzdálenějšího řádu závisí jeden a týž přírůstek blahobytu, totiž mezní užitek jejich konečného výrobku.“ (BÖHM-BAWERK, E. c.d., s. 89)

Je to metodologický problém, kdy se hodnota fyzického kapitálu určuje hodnotou výrobků na něm vytvořené, ale sám fyzicky kapitál hodnotu nemá, pouze ji odráží. Proto velmi kostrbatě vysvětluje i zisk. Zároveň si vůbec neklade otázku, proč je někdy produktu více a někdy méně a čím je určován, když je nabídka a poptávka v rovnováze jako směnná hodnota.

Teorie mezní užitečnosti zajímá pouze chování jednotlivého individua, nikoliv souhrn koupě a spotřeby. Celek však není pouhým souhrnem částí a metodologicky by se mělo rozlišovat mezi mezní hodnotou jako vztahem směny dvou veličin a mezní hodnotou jako poslední částí celku. Imputace hodnoty probíhá v řetězci od výrobku nižšího řádu, až je nakonec přidělena jistá hodnota nereprodukovatelným výrobním faktorům. Ocenění omezených zdrojů je pak odvozeno ze vzácnosti.

1.1.2 Základní modely teorie rovnováhy

V oblasti neoklasického ekonomického myšlení je nejčastěji jmenován Walrasův model. Jeho proslulost spočívá v tom, že se jedná o první model celkové ekonomické rovnováhy založené na několika podmínkách, které vyhovují mikroekonomickému přístupu a na představě volného trhu. Pro jeho celkové pochopení je i důležitá charakteristika Walrasova chápání státu a jedince. „Dle něho stát a jednotlivec nestojí proti sobě, nýbrž se doplňují. Jsou dle výrazu, který jest velmi správným dle našeho mínění abstrakcemi; jediná skutečnost jest společenský jednotlivec, totiž člověk žijící ve společnosti..... Stát má zajistit všeobecné podmínky existenční společné všem lidem. Jednotlivec má zaujmouti dle svých vlastních schopností, práce a vytrvalosti osobní postavení ve společnosti... Společné vlastnictví půdy a jejího výnosu, souhrnné vlastnictví kapitálu, práce a jejich výnosů, taková je sociální organizace, která uskuteční formuli spravedlnosti dle Walrasa: rovnost podmínek, různost postavení.“ (GIDE, CH. a CH. RIST. *Dějiny nauk národohospodářských od doby fyziokratů až po naše dny*. Druhé vydání. Díl II. Praha: Jan Laichter, 1928, s. 352) Walrasova představa role jedince akceptuje hedonistický princip, a tak se shoduje i s představou A. Smitha, že úsilí o dosažení blaha jedince znamená i růst společenského blahobytu.

Walrasův systém rovnováhy⁴ je postaven v rámci uzavřeného systému, v němž existuje velké množství výrobců a výrobků. Cílem jeho modelu je prozkoumat podmínky vedoucí k rovnováze na trhu. Centrálním problémem je proto určení rovnovážných cen, při kterých bude veškeré vyrobené zboží prodáno, takže nebude existovat neuspokojená poptávka ani její převis. To platí i pro výrobní faktory.

Toto pojetí je mikroekonomické, ale vychází ze sumy zboží a jednotlivců na různých trzích. Jednotlivci nejsou členěni do společenských tříd a vrstev a výrobci nejsou podnikatelé ve smyslu schumpeterovského pojetí. Pohybují se v oblasti směny a kupují od majitelů výrobní faktory a prodávají výrobky po použití těchto faktorů.

Produkční funkci definoval takto:

$$x_i = (y_1, y_2, y_3 \dots y_n),$$

kde x_i je množství i -tého výrobku a y_1 až y_n množství jednotlivých produkčních faktorů. U výrobních faktorů neuvažoval o žádných překážkách či limitech. Výše hodnoty výrobku je dána součtem spotřeby faktorů, tj. neuvažuje zde zisk, pouze náklady. Cena zde sehrává vyrovnávací roli mezi nabídkou a poptávkou.

Velikost poptávky určuje objem důchodů, přičemž úspory jsou součástí poptávky. Alokace poptávky na jednotlivé zboží prodávané na dílčích trzích je důsledkem snahy po rovnováze definované mezní užitečností a cenou. Vzestup poptávky znamená zvýšení poptávky po výrobních faktorech. Ceny nejsou stanoveny jako absolutní výše, ale jako směnná hodnota v jiném základním zboží.

Význam Walrasova pojetí rovnováhy spočíval v definování rovnovážné hladiny cen jako základního předpokladu pro rovnováhu ekonomiky. Tyto ceny chápeme nikoliv jako hodnotu vyjádřenou v

⁴ Viz WALRAS, L. *Blemeuts d' economique polique pure* Lausanne, 1874.

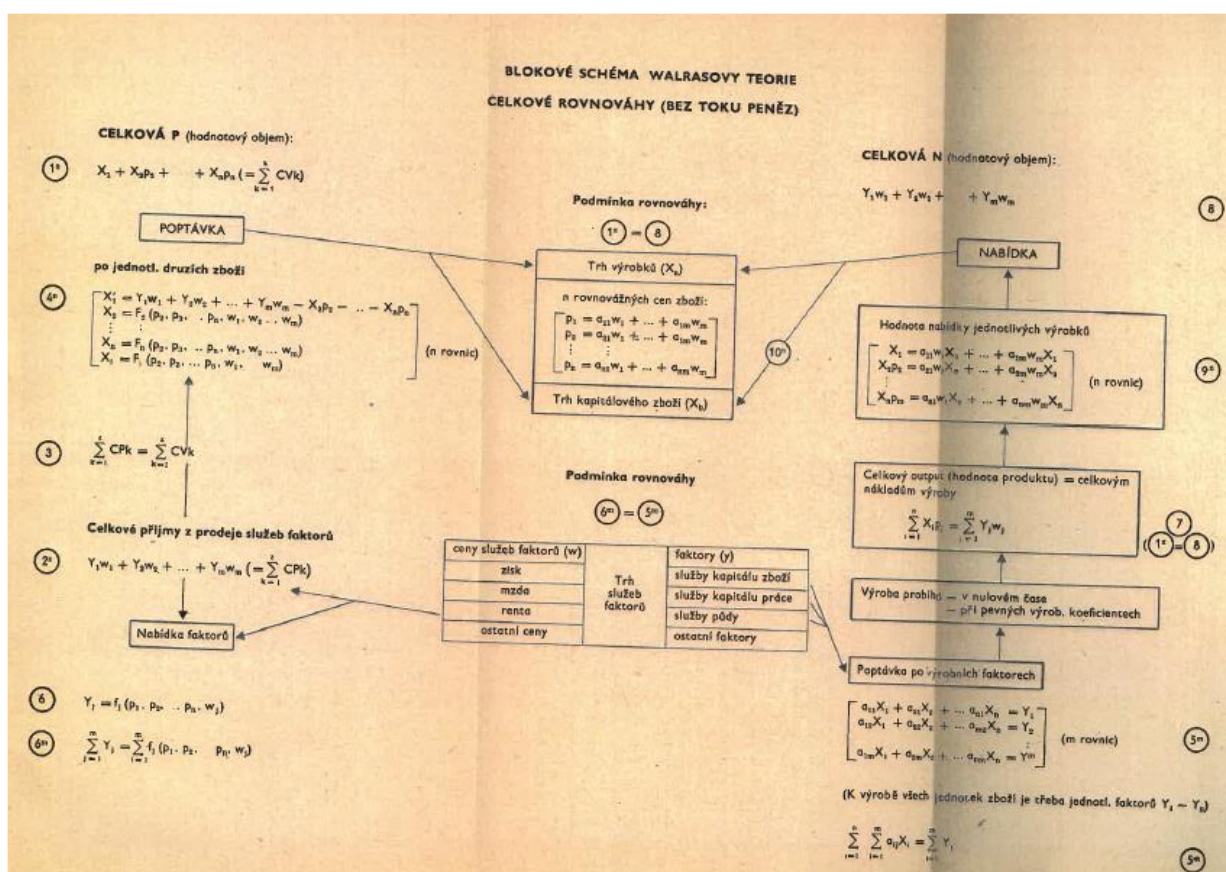
penězích, ale směnnou hodnotu vyjádřenou k univerzálnímu zboží (uméraire). Nerovnováha na trhu se tak projeví ve změně směnných poměrů.

Svým pojetím ekonomické rovnováhy jako rovnováhy cenové hladiny a aplikací mezní užitečnosti vytvořil základ pro další rozvoj neoklasických přístupů k rovnováze ekonomiky, kde role státu je pouze v sociální, kulturní a politické rovině. Jejím smyslem je zabezpečit fungování prostředí a jinak se ekonomika sama udržuje v rovnovážném stavu. Přitom se jedná o model statický, který pracuje s neměnnými prvky a vztahy uvnitř systému a neuvažuje jednání vzhledem k minulým či budoucím stavům a abstrahuje od faktorů, které je mění. Umožnil však zachycení kvantitativních poměrů, které jsou zapotřebí pro budování poznání v oblasti proporcí a disproporcí ekonomiky.

Blokové schéma znázorňující Walrasova pojetí celkové rovnováhy je následné.

SCHÉMA 3: BLOKOVÉ SCHEMA ROVNOVÁHY - WALRAS

Zdroj: MERVART, J. Teorie ekonomické rovnováhy. Praha: Svoboda 1971., s. 216.⁵

Jiné pojetí rovnováhy je spjato s pracovní teorií hodnoty. Ta vychází z toho, že užitná hodnota zboží je předpokladem realizace. Znamená to, že pokud je zboží neúčinné (z různých důvodů jako nekvalita,

⁵ Výklad walrasovského systému viz MERVART, J. c. d., s. 207-234. Pro představu zde uvádím pouze blokované schéma. Dále viz ALLEN, R. G. D. *Matematická ekonomie*. Praha: Academia, 1971, kap. 10 Všeobecná hospodářská rovnováha.

morální zastarávání, obtíže s provozováním atd.). Není realizováno, tj. nenajde svého kupce. Zároveň je nositelem hodnoty a tvoří věcné prvky bohatství.⁶

Podstatu tohoto pojetí nejlépe osvětlí následný Marxův citát. „Je-li rozdělení (práce bezprostředních výrobců F.V.) proporcionální, prodávají se výrobky za své hodnoty (a jdeme-li dále za své výrobní ceny) anebo za ceny, které jsou modifikacemi těchto hodnot, respektive výrobních cen, určených všeobecnými zákony... ale tak jako užitná hodnota jednotlivého zboží závisí na tom, zda samo o sobě uspokojuje nějakou potřebu, závisí užitná hodnota společenské masy výrobků na tom, zda je tato masa výrobků adekvátní kvantitativně určité společenské potřebě každého zvláštního druhu výrobků, a tudíž na tom zda je práce mezi různé výrobní sféry rozdělena proporcionálně úměrně této kvantitativně vymezené společenské potřebě.“ (MARX, K. *Kapitál III*. 2. díl. Praha: SNPL, 1956, s. 182-183)

Problém rovnováhy je zde problémem dělby práce, produktivity určující množství statků, individuální a společenské spotřeby. Zároveň musí odpovídat struktura výroby struktuře spotřeby, tj. alokace výrobních zdrojů musí odpovídat celospolečenským preferencím na jednotlivé statky. Pokud jsou tyto základní poměry porušeny, vážne realizace zboží a služeb. Základní proporce je tak určená spotřebou užitných hodnot statků. Pokud jsou statky vyrobeny a pokud je v odvětví „příliš mnoho společenské práce, tj. je část výrobku neužitečná“. (MARX, K. c. d., s. 185) Jinak řečeno z hlediska pracovní teorie hodnoty nemá ekonomická rovnováha základ v rozhodování a psychologii subjektů, ale je odvozována z jednoty kvantitativních vztahů v rovině společenského vynakládání práce jednotlivými subjekty a kvantitativními vztahy v rovině množství a struktuře vytvořených statků.

Základní model, který vytvořil K. Marx byl model dvou sektorového hospodářství, což bylo zobecnění řady dílčích odvětví. Produkt Y rozdělil na Y_1 - produkty pro výrobu a Y_2 - spotřební předměty. Proto platí, že $Y = Y_1 + Y_2$.

Obecně můžeme zapsat:

$$\begin{aligned} Y_1 &= C_1 + V_1 + m_1 \\ Y_2 &= C_2 + V_2 + m_2 \\ \hline Y &= C + V + m \end{aligned}$$

kde C je hodnota spotřebovaného kapitálu k výrobě produktu Y ; C_1 - hodnota tohoto kapitálu pro výrobu výrobních prostředků; C_2 - hodnota pro výrobu spotřebních předmětů. V je hodnota pracovní síly užitá pro výrobu Y ; V_1 je hodnota ve výrobě výrobních prostředků a V_2 je hodnota ve výrobě spotřebních předmětů a m je nadprodukt, tj. zisk, úrok, renta a nerozdělená část zisku.

Prostá reprodukce spočívá v tom, že hospodářská aktivita v období t_1 se rovná hospodářské aktivitě v období t_0 . Celkový produkt v sobě zahrnuje stejné množství výrobních prostředků C, C_1, C_2 s konstantní produktivitou.

Hodnota Y_1 je tedy rovna $C_1 + C_2$.

⁶ D. Ricardo ve svých 12 bodech vymezující jeho pojetí ekonomického systému píše „Užitečnost tedy není mírou směnné hodnoty, ačkoliv je pro ni naprosto nutná... Existuje i zboží, jehož hodnota je určena výhradně jeho vzácností... Hovoříme-li tedy o zboží, o jeho směnné hodnotě a o zákonech, které řídí vzájemný poměr jeho cen, máme na mysli vždy jen takové zboží, jehož množství lze zvětšit lidskou prací a při jehož výrobě není konkurence nijak omezená“. RICARDO, D. *Zásady politické ekonomie a zdanění*. Praha: SNPL, 1956, s. 25 - 26.

$$C_1 + C_2 = C_1 + V_1 + m_1,$$

proto platí

$$C_2 = V_1 + m_1$$

To je základní podmínka rovnováhy dvou odvětví platná v reprodukčním procesu. Zároveň platí, že

$$C = P_1 \quad \text{a} \quad V + m = P_2.$$

Z hlediska zachování rovnováhy v reprodukčním procesu mají vliv pouze mezi odvětvové přesuny V_1, m_1, C_2 . Ostatní složky procesu C_1, V_2, m_2 vliv na rovnováhu nemají. Zvětšení spotřeby kapitálu v prvním odvětví nemá vliv na velikost hodnoty v druhém odvětví, roste produkt y_1 . Totéž platí pro výrobu odvětví spotřebních předmětů. Jejich růst v případě vzrůstu produktivity práce v tomto odvětví nevyvolává změny v poptávce po C_2 .

Obdobně lze určit základní rovnováhu pro rozšířenou reprodukci, tj. stav kdy uvažujeme o neustálém zvětšování Y . Vyjdeme z toho, že nadprodukt rozdělíme na tři části:

- m_c - akumulace určená na investice do konstantního kapitálu,
- m_v - akumulace určená na dodatečný nákup pracovních sil,
- m_o - spotřebována část nadproduktu.

Pak platí:

$$Y_1 = C_1 + V_1 + m_{1c} + m_{1v} + m_{1o}$$

$$Y_2 = C_2 + V_2 + m_{2c} + m_{2v} + m_{2o}$$

Pokud opustíme zjednodušující předpoklad, že akumulace je uložena v odvětví, kde vzniká, pak přesun do jiného odvětví znamená tendenci k vyrovnávání měr zisků. Pak m_{1c} se rozdělí na $m_{1c} = m_{1c1} + m_{1c2}$, kde m_{1c1} je ta část akumulace v odvětví 1 investovaná v tomto odvětví a m_{1c2} ta část akumulace, která z odvětví 1 umístí odvětví 2.

Analogicky to platí i pro pracovní sílu. Proto můžeme zapsat:

$$Y_1 = C_1 + m_{1c1} + m_{1c2} + V_1 + m_{1v1} + m_{1v2} + m_{1o}$$

$$Y_2 = C_2 + m_{2c1} + m_{2c2} + V_2 + m_{2v1} + m_{2v2} + m_{2o}$$

Pro rovnováhu opět musí platit, že hodnota spotřeby kapitálu se musí rovnat Y_1 . Dostaneme rovnici:

$$C_1 + m_{1c1} + m_{1c2} + V_1 + m_{1v1} + m_{1v2} + m_{1o} = C_1 + C_2 + m_{1c1} + m_{2c1} + m_{2c2}$$

Po vykrácení platí pro rovnováhu v rozšířené reprodukci:

$$C_2 + m_{2c1} + m_{2c2} = V_1 + m_{1v1} + m_{1v2} + m_{1o}$$

Z toho vyplývá, že pro rovnováhu v rozšířené reprodukci je jedno, kde je akumulace dané skupiny umístěna, ale není jedno, kde je její zdroj. Dále můžeme zapsat:

$$c_2 + m_{2c} = V_1 + m_{1v} + m_{1o}$$

$$m_{2c} = m_{2c1} + m_{2c2}$$

$$m_{1v} = m_{1v1} + m_{1v2}$$

Tyto úvahy o rovnováze se staly základem dalších modelů jako Feldmanův model ekonomického růstu, jež předběhl řadu jiných růstových modelů, ovlivnil společně s Walrasem přístupy V. Leontjeva. Lenin je dále rozpracoval do teorie předstihu růstu skupiny výrobních prostředků před spotřebními předměty, což ovlivnilo plánovací praxi zemí sovětského bloku. Ta opomněla nerozpracovanou Leninovu myšlenku o intenzivním (kapitálově úsporném) a extenzivním (kapitálově náročném) růstu, což mění tyto proporce. Rozlišují totiž růst do šířky a do hloubky. V prvním případě říká, že jde o extenzivní rozšíření kapitálu na úkor naturálního hospodářství, v druhém případě jde o růst již plně rozvinutého hospodářství⁷. Další rozvoj byl pak spjat se jmény jako O. Lange⁸ či M. Kalecki⁹ a jiné.

Třetí významnou teorií, kterou chceme představit je Keynesovo pojetí ekonomické rovnováhy. Ta se v zásadě liší od předchozích dvou modelů a specifickým prostředím po Velké hospodářské krizi, která zdůraznila poptávku, akumulaci a nezaměstnanost jako základní komponent fungování ekonomického mechanismu. Proto je jeho model rovnováhy ovlivněn peněžní a reálnou akumulací. Je zároveň statický, neboť se snaží určit faktory konstituující rovnováhy.

Prvním termínem zasluhujícím pozornost je efektivní poptávka. Ta se skládá z poptávky po spotřebě a z poptávky po kapitálových statcích, tj. investicích. V rovnici efektivní poptávky funguje sklon ke spotřebě a sklon k úsporám, které se mění se změnou důchodu. Předpokládá se, že subjekt s vyšším důchodem spotřebuje relativně menší část důchodu a relativně větší uspoří. Úroková sazba v efektivní poptávce hraje roli podnětu k investicím, v níž se přeměňují úspory.

Dále pro formování efektivní poptávky jako vlivní faktory mu vystupuje obyvatelstvo, technická úroveň a technologie výroby, úroveň rozdělování a přerozdělování. Statický charakter jeho teorie rovnováhy je v tom, že změny v těchto faktorech nepromítal do koncepce modelu. Obecně můžeme zapsat jeho pojetí následovně:

$$Y = C + S = (I)$$

Jestliže uvažujeme uzavřenou ekonomiku, pak platí, že produkt Y se dělí na spotřebu C a úspory S . Ty jsou použity na nákup statku. Přitom platí to, že Y je naturálně nabídka statku a hodnotově množství důchodů určených k nákupu těchto statků. Zásadní rovnováhou je zde $S = I$. Protože pokud by zůstala část S nerealizovaná, musí existovat zdroj jejího důchodu, ale proti tomu musí stát existující nevyužitá produkční kapacita, která vyrábí na sklad, tj. její výroba je

⁷ LENIN, V. I. *Ještě k teorii realizace*. In: Spisy sv. 3., Praha: Svoboda, 1953, s. 581.

⁸ Viz např. LANGE, O. *Teorie reprodukce a akumulace*. Praha: NPL, 1965.

⁹ KALECKI, M. *Návrh teorie růstu socialistické ekonomiky*. Praha: NPL, 1965; KALECKI, M. *Poznámky o teorii růstu*. In: *Teorie ekonomického růstu a soudobý kapitalismus*. Praha: Academia 1966.

realizována na základě úvěru. Jak dlouho? Odpověď na rozdíl od K. Marxe hledal Keynes v subjektivních psychologických vlastnostech ekonomických subjektů na pohyby mezd, zisků a úvěrových sazeb. Sklon k úsporám S/Y a sklon ke spotřebě c/Y jsou důsledkem výše důchodu. Přitom platí:

$$Y = \frac{c}{Y} + \frac{s}{Y} \rightarrow c + s = 1,$$

kde malé c a s jsou sklony. Přitom rozlišuje průměrný sklon k úsporám a mezní sklon k úsporám (spotřebě), průměrný $\frac{c}{Y}$, mezní $\frac{\Delta c}{\Delta Y}$, kdy v prvním případě jde o podíl spotřeby na produktu a v druhém o změnu spotřeby při poslední změně důchodu o jednotku. Obdobně je to i u úspor.

Dalším bodem Keynesova pojetí je multiplikátor, který je formalizován takto:

$$K = \frac{1}{1 - \frac{\Delta c}{\Delta Y}}$$

Z něho můžeme vyčíst, že čím je větší mezní sklon ke spotřebě, tím je větší investiční multiplikátor.

Jemu náleží dvě základní funkce:

1. Určuje kvantitativní důsledek investic z hlediska tvorby důchodu.
2. Vyčerpáním svých důsledků dostává systém zpět do rovnováhy.

Je to dáno tím, že účinek investic na důchod zapíšeme rovnicí:

$$\Delta Y = K * \Delta I$$

To znamená, že přírůstek investic ΔI krát K zvětšuje přírůstek důchodu ΔY , a to v závislosti na mezním sklonu k úsporám.

Postupu zmenšování prvotního přírůstku investic je dáno tím, že část investic zůstává ve firmě (úspory) a část je zadána do ekonomiky (c -spotřeba). V dalším momentu tyto firmy, které získaly dodatečně investice, část si ponechají a část zadají svým subdodavatelům. Celý tento proces zmenšuje sklon k úsporám, až se podnět vyčerpá a ekonomika dojde zpět do rovnovážného stavu, ale již na nové vyšší úrovni.

Z tohoto pohledu je centrálním problémem přeměna úspor v investice. O tom rozhoduje mezní efektivita kapitálu, tj. o kolik se mi změní míra zisku při dodatečně vložené jednotce kapitálu a výši úrokové sazby. Jestliže je pokles úrokové sazby menší než pokles mezní efektivity kapitálu, tendence k investování klesá. Problémem rovnováhy v tomto případě je, že pohyb každé veličiny ovlivňuje jeho ekonomické procesy. U kapitálu je to celková masa kapitálu a kapitálový charakter technického pokroku – kapitálově úsporný či kapitálově náročný. Úrokovou sazbu v zásadě ovlivňuje masa peněz v oběhu a preference likvidity.

Z toho vychází, že v uvedeném modelu má podnět k investicím klesající charakter, a tudíž začíná vážnout přeměna úspor v investice. Z tohoto pak plyne Keynesovo přesvědčení, že v soudobém kapitalismu, který se vyvíjí metodou *laissez faire* se za statických podmínek pohybuje mimo produkční

optimum za neúplného využití výrobního potenciálu. A proto pro nastolení rovnováhy musí přijít stát, odebrat část úspor a investovat je do ekonomiky, aby nastolil rovnováhu.

Při tehdejší vysoké míře nezaměstnanosti byla tato kategorie základní, kolem níž se točil proces rovnováhy ekonomiky. Považuje efektivitu poptávky spojenou s plnou nezaměstnaností pouze za zvláštní případ, když náhodou nebo záměrně běžné investice udržují výši poptávky rovno přebytku nabídky produkce při plné nezaměstnanosti nad tím, co je ochotná vydat společnost při daných důchodech a cenách, když v ní vládne plná zaměstnanost.

Tuto myšlenku rozvinul do 8 tezí:¹⁰

1. „Za daného stavu techniky, zdrojů a výrobních nákladů závisí důchod (jak peněžní, tak i reálný) na výši zaměstnanosti N .
2. Vztah mezi důchodem společnosti a velikostí očekávaných výdajů na spotřebu označenou jako D_1 , bude závislý na psychologickém a charakteristickém rysu společnosti, který označíme jako sklon ke spotřebě. To znamená, že spotřeba bude závislá na výši celkového důchodu, a proto i na výši zaměstnanosti N až na případy, kdy nastane nějaká změna ve sklonu ke spotřebě.
3. Množství práce N závisí na součtu (D) dvou veličin, totiž D_1 - částky očekávaných výdajů společnosti na spotřebu a D_2 - částky, které společnost pravděpodobně věnuje na nové investice. D - je to, co jsme označili jako efektivní poptávku.
4. Jelikož $D_1 + D_2 = D = \Phi(N)$, kde Φ je funkce celkové nabídky, a jelikož, je funkce N , kterou budeme označovat $X(N)$ a která je závislá na sklonu ke spotřebě, vyplývá z toho že $\Phi(N) - X(N) = D_2$.
5. Z toho vyplývá, že výše zaměstnanosti odpovídající stavu rovnováhy závisí a) na funkci celkové nabídky Φ , b) na sklonu ke spotřebě X a c) na výši investic D_2 . To je podstatou obecné teorie zaměstnanosti.
6. Každé hodnotě N odpovídá určitá mezní produktivita práce v průmyslových odvětvích vyrábějících zboží dělnické spotřeby, a to je také to, co určuje reálnou mzdu.
7. V klasické teorii, podle které $D = \Phi(N)$ pro všechny hodnoty N je výše zaměstnanosti v indiferentní rovnováze pro všechny hodnoty N , které jsou menší než jeho maximální hodnota. Proto lze očekávat, že síly konkurence mezi podnikateli posunou výši zaměstnanosti k této maximální hodnotě.
8. Roste-li zaměstnanost, poroste D_1 , ale nikoliv ve stejné míře jako D , neboť roste-li náš důchod, roste rovněž spotřeba, ale nikoliv ve stejném rozsahu.“

Podle Keynesiánského hlediska „nabídka práce při dané reálné mzdě stanoví maximum možné výše zaměstnanosti, sklon ke spotřebě a výše nových investic určují společně výši zaměstnanosti". (KEYNES, J. M. c. d. s. 63)

¹⁰ KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti úroku a peněz*. Praha: NČSAV, 1963, s. 62-63.

Tím vstupuje do pojetí rovnováhy i rovnovážná úroková sazba. Tím vstupila do jeho pojetí rovnováha na trhu peněz M (masa peněz) a potřeba likvidity L jsou v jeho pojetí spojeny úrokovou sazbou i . Masa peněz je určována centrální bankou a poptávka po likviditě vychází ze tří momentů:

1. „motivů oběhu, tj. potřebě peněz pro běžné transakce osobní a podnikatelské,
2. motivů opatrnosti, tj. přání zajistit si pevnou příští peněžní hodnotu určité části celkových zdrojů,
3. motivů spekulace, tj. přání dosáhnout zisku, proto že známe budoucí perspektivy, převládající na burze lépe než trh“. (KEYNES, J. M. c. d., s. 178)

Celkově dospívá k tomu, že úrok a investice „jsou ve skutečnosti veličinami určenými a nikoliv určujícími“. (KEYNES, J. M. c. d., s. 190) Za primární považoval závislost důchodu na investicích a mění-li se investice, musí se důchod změnit o takovou část, aby se změna úspor rovnala změně investic.

Keynesovo pojetí rovnováhy je tak postaveno, aby propojilo v ekonomice velikost Y , C , S , I a i nezaměstnanost. Uvažuje o nich jako o systému, který prostřednictvím sklonu k úsporám a změnám Y se dostává do nerovnováhy. Proto požaduje státní zásahy jako nástroj řešení k nastolení rovnovážného stavu.

V zásadě všechny ekonomické školy se shodují nad nutností rovnovážného chodu ekonomiky. Na druhé straně se liší svým přístupem k řešení rovnováhy. Klasická teorie a marxismus považují rovnováhu ekonomiky záležitostí délky práce a alokace prostředků do určité struktury, proti které stojí struktura poptávky. V případě vzniku nesouladu je v marxistické teorii řešením hospodářská krize. U klasických teorií prakticky neexistuje díky Sayovu zákonu.

Neoklasické pojetí vychází z Walrasova modelu rovnováhy, kde základem jsou rovnovážné ceny na jednotlivých dílčích trzích. Metodologicky je založeno na mezních veličinách. Vzhledem k tomu, že jsou tyto trhy propojeny, musí existovat i mezi nimi rovnováha, takže národohospodářskou rovnováhu chápeme jako rovnovážnou cenovou hladinu. Základním nástrojem rovnováhy je zde pružnost cen, které v případě dílčího narušení rovnováhy vrací systém do původního stavu. Stát má zde roli udržování podmínek pro fungování systému.

Keynesiánské pojetí neakceptuje řadu klasických a neoklasických teorémů jako dokonalá pružnost cen, schopnost trhu zajistit optimální využití výrobních faktorů atd. Je založeno na makroekonomickém pojetí národohospodářských kategorií a procesů. Proto se zde jeví jako rozhodující prvek vztah mezi úsporami a investicemi a jejich rozdílnými sklony. Jejich původ vidí Keynes v psychologickém charakteru společnosti, který vede k rychlejšímu růstu důchodu než spotřebě. Tuto skutečnost vedoucí k systémové hrozbě masové nezaměstnanosti považuje za faktor, který si vynucuje hospodářskou politiku státu.

1.2 Anticyklická politika státu

Snahou předchozích subkapitol bylo ukázat na důležitost pojmu ekonomická rovnováha. Z hlediska našeho chápání ekonomických procesů potřebujeme pochopit a vysvětlit příčiny reálného kolísání ekonomických aktivit. Jinak by ekonomie jako věda přestala existovat a transformovala by se do podoby novinových titulků, jejichž význam je ve snaze ovlivnit rozhodnutí jiného subjektu v něčí prospěch.

Pokud tedy dochází k pozorování ekonomické reality, vidíme, že se nevyvíjí rovnoměrně, ale dochází zde ke kolísání ekonomických ukazatelů. Diskuze o pohybu národního hospodářství je již 200 let součástí ekonomického myšlení a má přesahy do řady dalších vědních oborů – psychologie, sociologie, etika, historie aj. Ty se snaží vypořádat s důsledky tohoto vývoje, objasnit souvislosti a přiřadit je k jednotlivým sociálním, kulturním a politickým procesům. Pohled ekonomie na problematiku cyklického kolísání je však nenahraditelný.

1.2.1 Diskuze o ekonomickém cyklu

Obecně vzato ekonomický pohyb nikdy neprobíhal rovnoměrně. Ten základní důvod pro předindustriální společnosti vycházel z případného cyklu. Pravidelné střídání ročních období určovalo charakter společností, jejichž základem výroby statků bylo zemědělství a lesnictví. Ale nejenom to. Podle přírodního cyklu se odehrávaly válečné aktivity, pravidelné střídání větrů ovlivňovalo námořní komunikace, říční a pozemní komunikace taktéž nebyly imunní vůči přírodním cyklům. Tyto a další procesy vedly k tomu, že vývoj nebyl přímočarý a že ekonomická aktivita se nevyvíjela rovnoměrně v čase.

Avšak zdánlivé podobnosti nesmí růst k povrchním analogiím, neboť pohyb industriální ekonomické aktivity je kvalitativně odlišný.

K výzkumu a výpovědím o hospodářském cyklu přistupují ekonomické vědy ve dvou rovinách:

- Rovina popisně historická, jejím smyslem je utřídit a popsat ekonomická data a procesy související s cyklickým kolísáním vývoje hospodářství. Na základě zpracované empirické základny pak dochází k analýze faktorů, které zapříčinily (ovlivnily) ekonomický pohyb v jeho konkrétní formě.
- Modelování logiky ekonomického mechanismu, který má být schopen vysvětlit ekonomický pohyb jako nerovnoměrný a zdůvodnit logiku jeho fungování tak, aby se cyklický pohyb stal imanentní vlastností.

V prvním případě jde o rozbor hospodářských krizí úvěrového a spekulativního typu, které se objevily v souvislosti s formováním kapitalistického systému. První taková krize se týká hanzovního města Lübecka, které chtělo vydáváním směnek zvýšit objem obchodu. Jejich krytí, respektive nekrytí, záleželo na „vážnosti“ obchodníka. Nejprve se splácely směnky penězi pak jinými směnkami a míra zisku z obchodu nakonec nebyla schopná uhradit výši úrokových sazeb u směnek. A tak počátkem 17. století Lübeck upadl do situace, kdy ztratil na všechny své konkurenty. Mohli bychom popisovat průběh

jiných hospodářských krizí - Tulipánová krize v Nizozemí (1634-1637), krize měny v Anglii (1695-1696), Lawova krize ve Francii (1719-1720), krize Společnosti Jižních moří ve Velké Británii (1720) atd.

Vlastní cyklický vývoj industriální společnosti znamenal přesun od obchodních krizí ke krizím průmyslovým, tj. příčina narušení peněžně úvěrových operací se přesunula od obchodu k průmyslu. Vzniká tak pravidelný cyklus, který se stává součástí ekonomického vývoje. Protože Velká Británie byla v té době nejvyspělejší ekonomikou, můžeme zde identifikovat řadu krizí po skončení Napoleonských válek (1819, 1828, 1836, 1847, 1857, 1866, 1876, 1882 1891). Tyto krize 19. století trvaly rok až dva, měly různý průběh v různých zemích. V důsledku menší mezinárodní provázanosti reprodukčních procesů se nešířily tak rychle a neměly tak všeobecný charakter. Celý cyklus pokračoval krizí 1907 a 1911 až 1913, kdy již přišla 1. světová válka a Velká hospodářská krize z let 1929-1933.

Jako nejvýznamnějšího ekonomu, představitele „empirie bez teorie“ můžeme považovat W. C. Mitchella (1874-1948). Ten vstoupil do dějin ekonomických učení jako žák T. Veblena. Patřil mezi největší americké institucionalisty a specializoval se na oblast cyklu. Jednalo se hlavně o práce *Business Cycles and their Causes* (1913) a *Business Cycles: The Problem and its Setting* (1927).

Mitchellova osobnost¹¹ měla obrovský vliv na kvantitativní analýzu cyklu. Jako Veblenův žák byl kritický k neoklasické koncepci, nepřijímal její koncepci rovnováhy. Za důležitý považoval kulturní kontext a zdůrazňoval koncepci ceny.

Vzhledem k tomu, že jeho otec byl vojenským chirurgem a byl často nemocný, musel se mladý Wesley Clair starat o sebe i o rodinu. Stal se vynikajícím mechanikem, takže velmi dobře dokázal odlišit mechanické systémy od sociálních a snažil se toto zjednodušování užívat pouze podmíněně. Ekonomii vystudoval v Chicagu u Thorstona Veblena, kterého považoval za giganta. V roce 1903 přešel na univerzitu Berkeley v Kalifornii, a právě zde napsal své zásadní dílo k ekonomickým cyklům. V roce 1913 přešel na Columbijskou univerzitu (New York), kde působil do konce života.

Jeho zásadním krédem byl sběr dat o průběhu ekonomiky. Vytýkal předchozím autorům teorií o cyklu, že neměli odpovídající data, vybrali si nějaký strategický faktor, který má určovat cyklus. Teorie považoval za bezchybné, pro každou příčinu lze vykazovat nějaký logický zdůvodněný model. On však chtěl smysl svého pojetí cyklu postavit na potvrzených faktech.

Podařilo se mu zdůvodnit souvislost cyklického vývoje v čase na základě dynamických změn v počtu a struktuře obyvatel, souvislost s tržními strukturami, technologickou základnou, finanční soustavou a samozřejmě s fungováním instituce. Kritika jeho pojetí jako „ekonomu bez teorie“ je do značné míry nespravedlivá, neboť považoval ekonomický pohyb za složitý jev, který je možno vysvětlit pomocí jednoduchých modelů. Mitchell se vždy hlásil k institucionalistickému zkoumání celého prostředí hospodářského pohybu.

Svým analytickým pojetím ovlivnil následně generace ekonomů a zdůvodnil nutnost chápat pohyb ve své komplexitě, nikoliv jako pohyb jednotlivých ekonomických subjektů na principu minimaxu. Výrazem jeho uznání bylo i to, že v letech 1920-1945 byl ředitelem Národní rady pro ekonomický výzkum.

¹¹ Blíže viz SELIGMAN, B. B. *Osnovnyje tečeniju sovremennoj ekonomičeskoj mysli*. Moskva: Izdatelstvo Progress, 1968, s. 89-104.

Na Mitchellův přínos pak navázala celá řada ekonomů, jako např. Milton Friedman a zároveň se zdůraznila vazba mezi ekonometrií a ekonomickou teorií. Druhá skupina ekonomů se snažila rozpracovat teorii cyklu, a proto musela najít východisko v odmítnutí Sayova dogmatu. Z něho jasně vyplývá závěr, že krize jsou nemožné.

První ze základních vystoupení je spjato s Jeanem Charlesem Simonde de Sismondim (1773-1842). Tento syn ženevského evangelistického pastora se projevil jako nesmírně pracovitý. Vydal 31 dílů dějin Francie, 16 dílů o kupeckých středověkých republikách, a ještě publikoval v politické ekonomii. Zpočátku byl přívrženec Smitha, ale ve svých „*Études sur l'économie politique (Studii o politické ekonomii)*“ (1837-1838) navázal na „*Nouveaux principes d'économie politique, ou de la richesse dans ses rapports avec la population (Nové zásady politické ekonomie neboli o bohatství ve vztahu k populaci)*“ (1819) se silnou kritikou Ricardova pojetí. To vše bylo pod vlivem průběhu a důsledků ekonomických krizí, které již zažil a zásadně je odmítl. Odmítl je však na základě morálně etických zásad. V jeho hlavní práci „*O bohatství a jeho vztahu k obyvatelstvu*“ zdůraznil, že těžiště ekonomie je v zanedbávaných otázkách rozdělování, výši důchodu a spotřeby. Odmítl klasickou představu, že zájem jedince je zájmem celku.

Vyšel z teoreticky problémové téze, že zánik malovýrobců a koncentrace bohatství má za důsledek zmenšování trhu. Příčiny krize spatřoval v rozporu mezi rostoucí výrobou a zužováním trhu.

Sismondi byl v podstatě první, který prohlásil, že cyklus a krize jsou zákonitou formou pohybu ekonomiky za kapitalismem, který vychází z procesu rozdělování. Ten vede k nižší spotřebě. Tím se i stal „otcem“ skupiny teorií vycházejících z podspotřeby. Do ní patří i dvě zásadní skupiny názorů, které v současnosti ovlivňují pojetí cyklu, a to marxismus a keynesiánství.

V době, kdy se formuje marxismus vydává Clement Juglar svoji práci *Des crises commerciales et de leur retour périodique en France en Angleterre et aux Etats-Unis* (1862). Zde vytvořil klasický odraz teorie cyklického vývoje. Krizi považoval za projev deflace, která nastává po expanzi úvěrů. Proto dochází k růstu cen a pod jejich vlivem se zvyšuje objem trhu až nakonec v bankách vzroste rozsah závazků a vzniká nedostatek likvidity. Banky začnou omezovat úvěr, zvyšují úrokovou sazbu, což má za důsledek, že méně efektivní ekonomické subjekty vypadávají z trhu a ekonomika se uzdravuje, neboť pokles cen sníží nabídku a omezením úvěru se sníží poptávka. Juglarova práce přinesla myšlenku, že cyklický vývoj je normální, kde krize má svoji funkci prospěšnou ekonomickému vývoji.

Problémem této teorie je pojetí založené na činnosti bank. Otázkou, která z hlediska pochopení cyklu zůstává, je to, zdali banky jsou iniciátorem celého procesu nebo zdali na něj pouze nereagují.

Marxistická teorie krizí vychází z charakteru reprodukčního procesu, který přechodem od naturální formy k peněžní vytvořil potencionální možnost vzniku krize. Jde o to, že rozdělením aktu prodeje a koupě (barterového obchodu) dochází vstupem peněz ke dvěma aktům prodeje a koupě, které nemusí být teritoriálně ani časově propojeny. Tím, že nějaký subjekt zadrží peníze, může vyvolat poruchu v procesu směny. Taktéž může dojít k rozdílným tokům peněz a zboží, které mají být vyrovnány až k určitému datu. Pokud ve společnosti začne převládat masová výroba, pak nerovnováhy mohou narušit celý chod ekonomiky. Orientace výroby na zisk vede ke stlačování mezd a neustálá aplikace technického pokroku vede k relativnímu snižování podílu mezd na vytvořeném produktu. Pokud vytlačení pracovní síly nedokáže ekonomiku zaměstnat ve službách nebo nově vznikajících odvětví, nutně vzniká nadvýroba, což se projeví v nesouladu mezi nabídkou a poptávkou. Zároveň zde hraje svoji roli aspekt opotřebení výrobních fondů, kdy v momentu náhrady výrobního zařízení ekonomika akceleruje a v době jeho běžného opotřebení poptávka po investičních skutcích klesá. Podspotřeba tak

je podmínkou vzniku krize, ale až na určitém stupni rozvoje se projevuje problém rozporu mezi trhem a produkcí. Přitom ve společenském výrobním mechanismu nezávislých subjektů pak jednotlivé rozpory nutně v určitém období vedou k ekonomické krizi.

V dalším vývoji marxistického myšlení se objevily různé varianty pojetí ekonomického cyklu. Výrazně se zapsala R. Luxemburová, která považovala nedostatečnou kupní sílu dělníků za příčinu převisu nabídky. Tím si přibližuje k pozdějšímu Keynesovu pojetí, ale ona viděla řešení v neustálé vnější expanzi na zahraniční trhy. Teprve když narazí na konečné mantinely, nastane nutnost zániku kapitalismu. To byl značný rozdíl od Lenina, který viděl možnost na základě rozšířených schémat reprodukce prostoru pro další existenci kapitalismu.

V současné době můžeme pozorovat v rámci marxistické teorie následné přístupy k cyklu:¹²

1. Z hlediska produkční sféry na základě masové výroby a obnovy fixního kapitálu. Zároveň neexistence koordinace v reprodukčním procesu, kdy vznikají rozpory mezi společenským charakterem výroby a soukromým charakterem rozdělování směny a spotřeby.
2. Přístupy vyplývající z koloběhu ekonomických procesů, kdy se prosazuje buď nedostatečná spotřeba (převis nabídky nad poptávkou) nebo disproporcionalita (struktura nabídky neodpovídá struktuře poptávky).
3. Teorie úzkého hrdla jsou systematizované představy, vycházející z představy, že dochází k nedostatku jistých výrobních faktorů. Protože výrobní faktory nejsou homogenní a nerostou stejně rychle, dochází k neustálým tlakům na cenové poměry. Dochází k tomu, že v určitém momentu není již účelné dál rozvíjet výrobu. Nejméně zastoupený výrobní faktor se stává limitou výroby. Dochází k úzkému růstu z hlediska inovací a čeká se na nové technologie. Ty umožní prorazit bariéru nákladů. Důležitým momentem v řešení jsou zde informace, věda a výzkum a z hlediska vládních intervencí by se měly dít na základě hranice skutečných celospolečenských nákladů.

Také do procesu cyklické reprodukce vstupuje problém časového zpoždění mezi výrobou a poptávkou, investicemi a produktivitou práce. Jinak řečeno ekonomika se nachází často v kolísání podle pavučinového grafu nebo modelu multiplikátoru.

Marxistická teorie krizi má velmi blízko k formulacím J.S. Milla.¹³ V Marxově myšlenkovém systému, stejně jako u Milla hraje důležitou roli klesající tendence míry zisku, která se stává limitem výroby, který je překonáván zvyšováním efektivity výroby, dovozu lacinějších výrobků a vývozu kapitálu.

Marxová teorie podstaty cyklu ovlivnila kromě marxistů¹⁴ i řadu dalších ekonomů. Mezi nejdůležitější lze jmenovat alespoň Josepha Schumpetera.¹⁵ Ten dospěl k teorii kreativní

¹² K marxistickým autorům viz <https://www.marxist.org/archive>

¹³ Viz MILL, J. S. *Grundsätze der Politischen Ökonomie mit einigen Anwendungen auf die Sozialphilosophie*. Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1924, kap. 15, § 4; MARX, K. *Kapitál III*. Praha: SNPL, 1956, kap. 13, 14, 15.

¹⁴ Blíže viz CLARKE, S. *Marx's Theory of Crisis*. London: Macmillan, 1994.

¹⁵ Blíže viz SCHUMPETER, J. A. *Teória hospodárskeho vývoja*. Bratislava: Pravda 1987; SCHUMPETER, J. A. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.

destrukce, kdy podnikatel (ve smyslu inovátor) svými přístupy vytváří nejprve monopolní zisk a později s nástupem další konkurence podnikatelský zisk klesá už na nulu. Tito podnikatelé neustále narušují rovnováhu na trhu a s rozšířením napodobitelů se stanovuje nová rovnováha s nulovým ziskem jako základem pro další ekonomický cyklus. Podle něho je inovace a imitace základem pohybu a jejich zavádění v čase základem dynamiky hospodářství.

Velmi významně ovlivnil pojetí podstaty ekonomického cyklu J. M. Keynes.¹⁶ Základem jsou úspory (S) v pojetí normálních úspor odpovídající rovnoměrnému stavu důchodu (E). Běžná výše důchodu (Y) je součinem cen (P) a fyzického množství statků (O). Cyklus je dán investicemi (I). Pak platí:

$$Y - E = (P - S)$$

Z tohoto vyplývá, že pokud (I - S) je kladné, probíhá ekonomický vzestup, neboť běžný důchod je větší než rovnovážný. Mírou oscilace je přirozená míra úspor, která odpovídá rovnovážnému stavu (E). Na ní působí hlavně tyto faktory:

- Rostoucí ceny - dochází k nárůstu zisku, a to vede kapitalisty ke zvyšování fyzického množství (O). To je však možné pouze na základě růstu objemu investic (I). Vzhledem k tomu, že úspory jsou v Keynesově pojetí závislé na velikosti Y pak růst (I) ovlivňující budoucí Y_1 znamená porušení rovnováhy.
- Základní zdroj pohybu je ve změně mezní efektivity kapitálu, tj. vztah mezi změnou kapitálu a změnou výnosu na poslední investovanou jednotku. V Keynesově pojetí se jedná o psychologickou reakci podnikatelů vytvářející sklon k investicím. To vychází z jejich hodnocení (pesimistickém či optimistickém) situace a tím udávající veličinu investic.

A zde má stát v Keynesově pojetí důležitou roli, neboť může ovlivnit podmínky, které vedou k vnímání investičního prostředí. Pro podnikatele je pak důležité, aby věcně hodnotili reálnou ekonomiku, a nikoliv aby podleli iluzorní honbě za dosažením okamžitého maximálního zisku. Dojde-li k přeinvestování neodpovídající dlouhodobým rovnovážným možnostem ekonomiky, nastane převaha nabídky nad poptávkou a z hlediska podnikatelů začíná růst preference likvidity, neboť značné prostředky mají umrtvení v zásobách. Proto vzestup úrokové míry vyvolá paniku, klesající zisky neumožňují splacení finančních závazků a narůstá krize.

Problémem v jeho pojetí jsou přebytečné investice. I samotný Keynes připouští možnost několika pojetí.

1. Lze ji chápat jako důsledek nesprávného očekávání.
2. Mohou tak být označeny investice, kde míra výnosů je menší než úroková sazba.
3. Vznikem nových investic se část výrobních kapacit může považovat za zbytečnou.

¹⁶ Základní výklad viz KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: NČSAV, 1963, s. 299-315. K celkovému výkladu Keynesa viz RUMLER, M. *J. M. Keynes a soudobý kapitalismus*. Praha: NPL, 1965.

4. Rovnováha se ustálí na neúplné využití výrobních kapacit, neboť je nedostatečná efektivní poptávka.

Obecné východisko vidí ve stimulaci spotřeby a investic. Ty sice preferuje před spotřebou, neboť zvýšení investic vede k růstu Y , avšak pro praktickou hospodářskou politiku vidí nutnost podporovat obě složky.

Zajímavým závěrem z jeho pojetí je zvětšování předpokládané pro cyklický vývoj. Je to způsobeno sklonem k úsporám, který roste s výši Y . Snižování mezního sklonu k úsporám vede k vyššímu podílu I a tím i k větším důsledkům díky principu multiplikátoru.

Teoretických konceptů cyklu existuje velké množství. Je možno vyjmenovat řadu autorů, z nichž mnozí mohou působit i exoticky. Např. W. S. Jerns (1835-1882), který byl jeden ze zakladatelů matematizující ekonomie, hledal souvislost mezi cyklem a slunečními skvrnami. Racionální jádro se skrývalo ve snaze vysvětlit dobré a špatné úrovně zemědělských sklizní v Anglii a jejich vliv na ekonomickou aktivitu. Síla vlivu některých teorií byla větší či menší podle historických podmínek. Pokud se je pokusíme pouze stručně shrnout, můžeme vytvořit tento následný obraz, který vychází ze členění vytvořeného Gottfriedem von Haberlenem v roce 1937.¹⁷

1. Čistě peněžní teorie - jde o skupinu autorů, kteří se shodují s klasickou teorií cyklu, kde základem jsou úvěry komerčních bank.
2. Teorie nadměrného monetárního investování je reprezentována Fridrichem Augustem von Hayek (1899-1992) a W. Röpke (1899-1966), založena na rozhodující roli přirozené a skutečné úrokové sazby. Zde nízké úrokové sazby vedou k rychlému růstu investic a nerovnováze.
3. Teorie nadměrných fyzických investic je ztotožnitelná s G. Casselem (1866-1945) a A. Spiethoffem (1873-1957). Rozdíl oproti předchozímu vysvětlení je v tom, že prudký růst investic je způsoben vznikem nových trhů (zahraníčí) nebo jejich zvětšením díky technologiím. Bankovní úvěry tento proces provázejí, ale nespouštějí.
4. Teorie podspotřeby - představitelem je zde J. Hobson (1858-1940), jehož vysvětlení vychází z nadměrnosti úspor, kdy po vzestupu investic, při nutnosti je splatit, je ke konci trh zavalen velkým množstvím spotřebních statků, k nimž neexistuje adekvátní poptávka. Oproti tomu E. Lederer (1882-1932) argumentuje nedostatkem spotřebitelské poptávky v důsledku rychlejšího růstu cen, neboť to znamená, že vlastníci kapitálových příjmů více spoří a poptávka po spotřebě klesá.
5. Psychologické teorie jsou skupina teorií založena na pohnutkách aktivního jednání lidí vzhledem k vývoji cen a dalších tržních faktorů. Mezi významné představitele lze jmenovat A. C. Pigou a samozřejmě J. M. Keynesa.
6. Teorie sklizní - ty považoval G. Haberler za překonané. Jde o Jevonsovou teorii a teorie dalších autorů popisující cyklus jako důsledek přírodních procesů. Zde není problém

¹⁷ Viz TICHY, G. J. *Konjunkturschwankungen. Theorie, Messung und Prognose*. Berlín: Heidelberg, New York: Springer - Verlag, 1976, kap. 3. Die Theorie des klassischen Konjunkturzyklus.

připustit jejich vliv, ale ten v souvislosti s industrializací a výrobní infrastrukturou závislou na výrobě ztrácí svoji sílu.

Po druhé světové válce se rozvinuly neoklasické teorie související s rozvojem monetarismu a nová klasická makroekonomie. Monetaristické teorie založené na pojetí M. Friedmana považují cyklus jako důsledek fungování peněžní zásoby a jejího vlivů na chod ekonomiky - cenová hladina, reálný příjem, nominální příjem, problém zpožděné reakce atd. Hlavní pozornost je věnována monetární šokům a vztahu peněžní zásoby ke změně celkového produktu. Odmítá pojetí diskrečních opatření měnové politiky, neboť její dopad s vysokou pravděpodobností přijde pozdě, a dokonce může destabilizovat situaci. Důležitá je pružnost cen a mezd, aby mohlo dojít k odstranění drobných nerovnováh. Nominální úroková sazba je základem boje proti inflaci jako momentu nerovnováhy a poruch.

Nová klasická makroekonomie reprezentovaná R. E. Lucasem vychází z předpokladu racionálního očekávání, kdy agenti (ekonomické subjekty) využívají informace, které mají k dispozici a nedělají žádné systematické chyby. V reálném světě často informace chybí nebo jsou nedostatečné. Ale přijímá předpoklad dokonalé fungujícího trhu, takže nabídka i poptávka jsou krátkodobě vyrovnány. Agenti volí ceny, mzdy a úrokové sazby na základě informací tak, aby mohli realizovat své výnosy. I trh práce je vyrovnán. Problémy vznikají v reakci na cenu, neboť není známo, jestli je krátkodobá či dlouhodobá. Tím může nastat kolísání výroby.

Na Keynesese navázala tzv. postkeynesiánská ekonomie a neoklasická syntéza. V rámci neoklasické syntézy ovládl výklad J. R. Hicks s jeho IS - LM modelem, který byl později rozšířen. Díky přijetí kompromisu (dlouhodobě platí neoklasický svět, krátkodobé poruchy se vysvětlí na základě Keynesova přístupu) došlo k tomu, že tento přístup se stal pro dosti značnou skupinu ekonomů převládající. Postkeynesiánští ekonomové se hlavně soustředili na projevy úspor z rozsahu, vliv hierarchicky organizovaných forem (oligopolizace), které snižují nejistotu na trhu a stávají se podle nich vlivnější než tržní koordinace. Mezi jejich představitele počítáme J. Robinsonovou, Luigiho Pasinetiho, N. Kaldora a další.

Na ní navázala Nová keynesiánská makroekonomie, která se zaměřuje na modely nerovnováhy a úkoly pro stabilizační politiku vyplývající z cenových nepružností. (Viz např. J. Barro, I. Grossman) Zde se vychází z teze, že existují mantinely v pružnosti cen a mezd, a tudíž vyrovnání trhů je nedokonalé. Nerovnosti trvají určitou dobu a ekonomické transakce se provádějí za nerovnovážné ceny. Existuje tudíž dočasná rovnováha a v podstatě nemusí být jediná. Pro celý systém je také důležité, aby nezaměstnanost nebyla způsobená nadměrnými reálnými mzdami, může také vznikat, pokud se nominální mzdy a nominální ceny včas nepřizpůsobí nominální poptávce. Neokeynesiánci začali rozlišovat mezi reálnými a nominálními mzdami a reálnými a nominálními cenami. Jejich rigidita je podle některých závislá na institucích (odborníky, zaměstnavatelské organizace) a tržních situacích. Důležitý závěr je ten, že pokud se nereaguje na nominální šoky, pak subjekty na ně reagují jako na reálné. Pro průběh cyklu se musí zohlednit interakce nominálních a reálných veličin, cen a mezd. Hlavními představiteli Nové keynesiánské makroekonomie jsou G. A. Akerloff, J. Yellenová, G. Mankiw.

Velmi známý model postkeynesiánského pojetí je vytvořen H. Minským. Vychází z téze, že v období expanze jsou úrokové sazby nízké a firmy si snadno obstarají finanční zdroje. Rozsah ekonomické aktivity se zvětšuje, vzrůstají i finanční toky a splácení dluhů se zdá být snadné. To vede až k předlužení a dochází k finanční nestabilitě. Dále následuje vzrůst úrokových sazeb, snížení úvěrů a tím i narůst potíží firem.

Diskuze o podstatě ekonomického cyklu není pouze a jenom akademickým cvičením. Její pestrost nám signalizuje, že se jedná o závažný problém praxe. Tento fakt vyplývá z toho, že ekonomický cyklus vyžaduje pozornost celé společnosti, neboť svými důsledky ovlivňuje její život. Proto i poněkud rozsáhlé a rozporné vylíčení ukazuje na nutnost uvědomělé reakce společnosti na průběh cyklu.

Problémem je správné pochopení cyklu, neboť jedině tak společnost dokáže nalézt správný způsob intervence. Z výše řečeného vyplývá nutnost správné aplikace teoretických závěrů na praktickou hospodářskou politiku. A to souvisí se znalostí těchto teorií, schopností zastávat a prosazovat logicky konzistentní a politicky zdůvodnitelná a přijatelná stanoviska. Vzhledem k tomu že cyklus je celospolečenský fenomén má vždy své ideové souvislosti z hlediska bytí společnosti. Bez znalosti této ideové vybavenosti nelze pochopit stanoviska reálných politických sil a jejich reprezentantů a nelze tudíž pochopit způsob rozhodování a ovlivňování průběhu ekonomických procesů.

V mainstreamové ekonomii se vyvinul model ekonomických cyklů (RBC), který reprezentují hlavně dva autoři - E. Kyland a E. C. Prescott. Je založen na představě, že změny v technologiích, právním prostředí a v použití regulace vyvolávají „šoky“ ve vnějším prostředí, jejich přenos např. ve formě inovací vede k růstu produktivity a tím i procesům narušující rovnováhu. Podle této teorie není primární porucha v oblasti měny, ale změna v reálné ekonomice.

Další teorie vychází z přínosu R. Vernona pro ekonomické myšlení. Ten ve své práci *International Investment and International Trade in the Product Cycle* (1966)¹⁸ publikoval poměrně široké pojetí mezinárodního obchodu. V něm se snažil objasnit i podmínky vedoucí k jeho průběhu. Vlastní životní cyklus výrobků se odehrává ve třech fázích - inovační, růstová a standardizační. Zároveň do životního cyklu včlenil i problematiku přímých investic jako součást strategie výrobců. Výsledkem cyklu pak je, že inovátor si udržuje komparativní výhodu oproti méně vyspělé zemi.

Zvláštní teorii cyklu můžeme taktéž pozorovat se zavedením „politického cyklu“. První je to spjato se jménem M. Kaleckého, který poukázal na vliv politiky zaměstnavatelů při neochotě

¹⁸ VERNON, R. *International Investment and International Trade in the Product Cycle*. Ruský překlad In: *Viechy ekonomickej mysli*. Tom 6 Meždunarodnaja ekonomika. Moskva: TEIS, 2006.

přijímat vládní intervence¹⁹, odmítání opatření, která zvyšují celkovou poptávku, ale snižují ziskovost. S tím pak souvisí i relativně samostatná představa „volebního ekonomického cyklu“, kdy po volbách vláda utlumuje výdaje a šetří prostředky, které pak rozpouští před volbami. To vede ke kolísání ekonomiky.

1.2.2 Průběh ekonomického cyklu

Z hlediska průběhu krize nastává zajímavá situace spíše v lingvistické sféře. Ve vlastním empirickém znázornění cyklu a popisu konkrétních procesů, které probíhají uvnitř cyklu mezi různými školami a autory příliš rozdílu nevidíme. Co je však proměnlivé, tak to je různé pojmenovávání a slučování jednotlivých fází. Podle názoru autora těchto řádků jde buď o to, že nějaký autor dá té či oné fázi cyklu jiný název, aby něco zdůraznil svůj přínos, nebo se jedná o snahu „modernizovat“ vyjádření stejného procesu. Např. s užíváním termínu recese místo krize se započalo v letech 1937-1938. Šlo o to, aby těžce zkoušení Američané Velkou hospodářskou krizí nepropadli panice, že se vrací léta 1929-1933. Jiný příklad lze ilustrovat i na učebnicích. Např. Schillerova Makroekonomie si vystačí s vrcholem a dnem²⁰, Macmillanův slovník s hospodářským propadem (kontrakce) a rozmachem (expanze).²¹ Vidíme, jak přejmenovávání má řešit problém. Starořecké krisis (bod zvratu, náhlý obrat, náhlý pokles) zmizelo a nenazvaný problém již neexistuje. Je charakteristické, že dříve propagované učebnice²² nemají kapitoly speciálně věnované cyklu. Bylo to pravděpodobně dáno přesvědčením, že anticyklická politika celý problém zvládla. To však skončilo v letech po roce 2008. Tehdy se ukázalo, že diskuse 19. století i dvou třetin 20. století nebyly marné.

Pokud jde o vyjasnění myšlenek a upřesnění termínu, není pojmoslovný rozbor nic mimo vědu, naopak. V oblasti krizí jej pro poznání zpracoval V. Chytil²³, který zpracoval fáze cyklu Juglara, Spiethoffa, Wagemanna, Mitchella.

V zásadě se nejčastěji užívá čtyřfázový popis průběhu cyklu.

1. Krize (Recese)	}	Kontrakce
2. Deprese		
3. Oživení (Improvement, Expansion)	}	Expanze
4. Konjunktura (Prosperity, Boom)		

Pod krizí se většinou rozumí fakt rychlého poklesu poptávky, nárůstu neprodaného zboží, redukce realizovaných služeb, rychlého nárůstu zadluženosti. Dochází k propouštění

¹⁹ KALECKI, M. *Political Aspects of Full Employment* (Political Quartely 1943) In: MR Online. mronline.org/2010/05/02/political-aspects-of-full-employment

²⁰ SCHILLER, B. R. *Makroekonomie*. Praha: Computer Press, 2004, s. 140.

²¹ *MacMillanův slovník moderní ekonomie*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 269.

²² Viz. např. DORNBUSCH, R. a S. FISCHER. *Makroekonomie*. Praha: SPN a Nadace Economics, 1994; FELDERER, B. a S. HORNBURG. *Makroekonomia a Nová makroekonomika*. Bratislava: Elita, 1995. Obdobně i francouzská učebnice SALIN, P. *Makroekonomie*. Bratislava: Elita, 1993.

²³ CHYTIL, V. *Vlny hospodářské konjunktury. (Pojmoslovně - kritická studie)*. Praha - Brno: Nakladatelství Orbis, 1939.

pracovníků a s postupem krize i zavírání produkčních kapacit. S tím souvisí pád cen a pokles ziskovosti. Vlastník hotovosti je pánem a může centralizovat kapitál.

Deprese je údobí, kdy skončí pád cen, výroba je udržována na nízké úrovni, doprodávají se zásoby a postupně nastává rovnováha na trzích, byť na nižší úrovni. Vlastní výroba je nižší než poptávka. Jsou postupně vyřazovány morálně zastaralé výrobní kapacity. Jedná se o kapacity ekonomicky, při dané úrovni cen, nerentabilní. Vzniká poptávka po úspornějších technologiích či statcích s vyšší užitnou hodnotou.

Oživení vzniká na základě odstranění přebytečných zásob, jejichž (uvolněný) prostor začíná stimulovat vzrůst výroby. Tím na efektivnost začínají mít vliv úspory z rozsahu. Postupně se začíná zvyšovat zaměstnanost a roste kupní síla obyvatel. Do reprodukčního procesu se začíná příznivě promítat vzestup investic, jejichž realizace započala již v depresi. Tato skutečnost se začíná projevovat i na trhu peněz a kapitálu. Stabilizované nízké úrokové sazby vedou k růstu cen cenných papírů. V souvislosti s investicemi vzniká i poptávka po úvěrech.

Konjunktura začíná překročením předchozího vrcholu ekonomické aktivity, rozvíjí se masová obnova kapitálu, která přešla v nárůst dodatečných produkčních kapacit, čímž se posouvá hranice produkčních možností. Urychluje se růst cen, v poměru k výnosu kapitálu jsou úrokové sazby nízké. Vzrůstající tempo růstu investic vede k zavádění nových produkčních kapacit, roste zaměstnanost i mzdy, což vše ve svém důsledku zvyšuje poptávku a tím i růst cen. Vzhledem k růstu příjmu si domácnosti i firmy berou úvěry a pod vlivem konkurence se každá firma snaží získat větší tržní podíl, což má za důsledek růst nabídky a zvyšování poptávky po výrobních faktorech. To ještě zvyšuje tlak na růst cen a ekonomika se blíží k dalšímu bodu zvratu pod vlivem:

1. Nedostatečného nárůstu poptávky po spotřebním zboží a službách a nárůst výrobních kapacit
2. Zvyšování sociální nerovnosti. Bohatí bohatnou rychleji než sociálně slabí.
3. Nárazu na bariéry růstu
4. Vlna obnovy fixního kapitálu po určité době vede k saturaci a snížení poptávky po investicích. To paradoxně zvyšuje míru zisku.
5. Počáteční vzrůst poptávky po investicích vyvolá v život akcelerační proces. Jestliže při koeficientu efektivnosti investic 0,5 poptávka vzroste o 10 miliard peněžních jednotek, pak čisté investice vzrostou o 20 miliard. Jestliže v dalším období bude přírůstek poptávky 5 miliard, pak čisté investice budou ve velikosti 10 miliard, tj. klesnou oproti minulému období o 10 miliard peněžních jednotek.
6. Vzájemný pohyb veličin vyžaduje určitou proporcionalitu mezi nimi. Pro přizpůsobení se je zapotřebí určitý čas. Během tohoto časového zpoždění však ekonomika nezůstává beze změn, takže při dosažení cílového stavu (např. velikosti výrobní kapacity) již neodpovídá změněným podmínkám. Časové zpoždění má obzvláště velký vliv na investice.
7. Změny ve světové ekonomice (mezinárodní dělba práce, politické poměry, cenové kolísání atd.) jsou zdrojem možných poruch.

Jakmile se ve vrcholícím boomu sníží výdaje, nastávají negativní důsledky multiplikátoru na růst produktu. Jestliže od oživení zvyšoval tempa růstu výdajový, investiční a peněžní multiplikátor, dochází obráceně ke zvýšenému poklesu.

Podle kritéria délky cyklu rozeznáváme následné cykly, přičemž jejich názvy jsou podle jejich autorů, kteří je jako první identifikovali.

- Kitchingovy cykly (Joseph Kitchin, 1861-1932) - jedná se o cyklus v řádu několika let (3-5 let) a souvisí s pohybem zásob,
- Juglarův cyklus (7-11 let) - souvisí s vlnou obnovy fyzického kapitálu,
- Kuznetsův cyklus (15-25 let) - je ztotožňován s obnovou výrobní a sociální infrastruktury ve společnosti,
- Kondratěvův cyklus (45-60 let) - funguje na základě změn technologií, které znamenají výměnu kapitálu v řadě odvětví na základě morálního zastarávání.

Oprávněnost tohoto členění potvrdili i nedávné výsledky bádání. Ukázalo se na základě spektrální analýzy světového hospodářství v letech 1870-2007, že v rozmezí 4 až 5 % se potvrdila platnost Kondratěvových cyklů (52-53 let), i poměrně vysoký (2 až 3 %) se ukázal význam Juglarovských cyklů (7-9 let) a stejně tak se potvrdil i Kitchinův cyklus. Problém vznikl s Kuznetsovým cyklem, který je spíše vlnou Kondratěvova cyklu než samostatný proces pohybu. Zároveň spektrální analýza ukázala, že krize v letech 2008-2009 nebyla počátkem sestupné fáze 5. Kondratěvova cyklu. (KOROTAYEV A. V. a V. S. TSIREL. *A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development and the 2008 - 2009 Economic Crisis*. Structure and Dynamics 4 (1). Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/9jv108xp>)

1.2.3 Anticyklická politika

Pojetí nerovnováhy, ekonomického cyklu a jeho průběh mají zásadní význam pro aplikování anticyklické politiky. Je zapotřebí si uvědomit, že volba ekonomických nástrojů, strategie jejich použití a konkrétní mix ekonomické politiky musí být v souladu se stavem regulované ekonomické reality. Jinak může dojít nevhodnými zásahy ke zhoršení celkové situace.

V tomto smyslu stát a veřejný sektor mají velkou míru odpovědnosti před společností a nemohou se jí zřeknout. Problém je v tom, že stát a sociální organizace musí mít smysl. Mohou ho v očích jednotlivých skupin plnit lépe nebo hůře, mohou používat represivní nástroje, mohou kromě „biče“ používat i „cukr“, ale musí plnit svojí roli. A stát, který řekne většině svých členů, že ho nezajímají, že se o ně nebude starat, vážně ohrožuje svojí existenci.

Toto platí samozřejmě i v ekonomické rovině, neboť ta tvoří zdroje pro existenci společnosti, které je stát reprezentantem. Přitom otázka zdrojů pro existenci státu a veřejných organizací je životně důležitá. Proto musí v té či oné formě zasahovat do společnosti vzhledem k přivlastňování si části zdrojů, jejich rozdělování a užití. Přitom stabilizace chodu ekonomiky není pouze v jeho zájmu, ale je součástí širšího konsenzu společnosti. Pokud vzniká vědomá

potřeba destabilizace, pak je to vždy od sil, které se snaží zabezpečit si pro budoucnost řízení společnosti tak, aby samy mohly tyto zdroje používat pro sebe a celou společnost. V reálném životě ideové zdůvodnění „proč?“ má velký praktický význam v našem dalším přemýšlení, však bude absentovat vzhledem ke snaze poukázat na mechaniku hospodářské stabilizace nikoliv na smysl a cíl společenského bytí.

Hospodářská politika v nejširším slova smyslu se má snažit pomocí opatření dosáhnout: ekonomického růstu, stability cenové hladiny, plné zaměstnanosti a vnější rovnováhy. Nebudeme zde diskutovat o vymezení, obsahu a spjatosti těchto cílů a hospodářské politiky vůbec²⁴, neboť to je problém „sui generis“ a vyžadoval by speciální výklad.

My se zde soustředíme pouze na výklad zúžený pouze na stabilitu. Ta je zde chápána jako pohyb ekonomiky, který sice může obsahovat dílčí disproporce a poruchy, ty však nevedou k zásadnímu ovlivnění při dosahování potřebného cíle ani k takové oscilaci ekonomického pohybu, jehož důsledkem jsou systémově ohrožující výkyvy hospodářství. Jde tedy o dosažení relativně rovnoměrného růstu a minimálně možné nezaměstnanosti na frikční míře, aniž by došlo k přehřátí ekonomiky či depresi. S tím jsou spjata základní národohospodářská rizika - přechod ekonomiky do inflace, stagflace či deflační spirály.

Obecně lze rozdělit hospodářskou politiku na expanzivní a restriktivní. Pod expanzivní hospodářskou politikou rozumíme takový soubor zásahu a opatření jak do chodu, tak do podmínek ohraničující chování subjektů, které vedou k nárůstu ekonomické aktivity. Restriktivní hospodářskou politikou rozumíme zásahy vedoucí k omezení ekonomické aktivity.

Jiné členění nám vznikne při použití kritéria cyklus. Pak hovoříme o procyklické hospodářské politice a anticyklické hospodářské politice. Pro přesnost myšlení nemůžeme tyto dvě politiky směřovat. Anticyklická politika jsou takové zásahy, které vedou ke snížení rozkolísanosti cyklu a procyklická politika vede k podpoře stávajících tendencí v ekonomice.

Nástroje hospodářské politiky můžeme členit na fiskální a monetární. První skupina nástrojů je spjata s fungováním veřejných rozpočtů a fondů. Fiskální politika je tak v kompetenci vlády a samosprávných orgánů. Její podstatou je zvyšování (snížování) agregátní poptávky, a to jak z hlediska celé ekonomiky, tak sektorů a odvětví či regionů. Tato agregátní poptávku může regulovat dvěma způsoby, a to příjmovou a výdajovou politikou. V příjmové politice odnímá ekonomickým subjektům část prostředků a ve výdajové politice tyto prostředky transferuje k jiným subjektům.

Monetární nástroje „ovládá“ centrální banka. Jejich cílem není bezprostředně ovlivnit agregátní poptávku, ale má prostřednictvím úrokových sazeb a změnou masy peněz vliv na chování ekonomických subjektů. Dále se stabilizační politika uplatňuje na straně poptávky a straně nabídky. Poptávková politika bývá ztotožňována s keynesiánským pojetím a nabídková politika s monetaristicko neoklasicistní politikou.

²⁴ K problematice blíže viz KLIKOVÁ, CH., I. KOTLÁN a kol. *Hospodářská a sociální politika*. Ostrava: PRIGO, 2019; TINBERGEN, J. *Hospodářská politika: zásady a tvorba*. Praha: Svoboda, 1972.

Pokud se podrobněji podíváme na anticyklickou politiku, získáme následný obraz²⁵, který zahrnuje dva nejvýznamnější koncepty stabilizační politiky²⁶ - neoklasický (liberální, nabídkově orientovaný model) a keynesiánský (intervencionalistický, poptávkově orientovaný).

Základním konceptem neoklasické proticyklické politiky jsou poptávkově orientovaná opatření, jejichž smyslem je udržet stabilní růst hospodářství a nízkou míru nezaměstnanosti bez existence inflačních tendencí. Jejím duchovním otcem byl Milton Friedman (1912-2006), který v roce 1976 získal Nobelovu cenu s G. Stiglerem mimo jiné za zkoumání složitosti stabilizační politiky. Byl celoživotní zastáncem hypotézy o dokonalosti tržního mechanismu, takže zásadně vystupoval vůči keynesiánství. Tím se stal jedním z vůdčích osobností druhé generace tzv. Chicagské školy a byl považován po Keynesovi za druhého nejvlivnějšího ekonoma 20. století. Jeho vliv pramenil hlavně z toho, že jako poradce R. Reagana i M. Thatcherové a také jiných pravicových politiků se účastnil na tvorbě tzv. Reagonomiky a zaměřil se na podporu tržních pobídek. Jeho myšlení se stalo základem řady neoklasických konceptů anticyklické politiky.

Jsou založeny na předpokladech, které můžeme shrnout následovně:

- každý orgán má svou roli a za nežádoucí vývoj odpovídají určité osoby,
- stabilita tržních systému je důsledkem konkurenčního mechanismu a stát musí zabezpečovat jeho funkčnost,
- vychází ze Sayova dogmatu,
- pohyb je dán schumpeterovskými podnikateli na bázi inovací,
- platí Lafferova křivka a menší daňové sazby budou znamenat vyšší výnos, neboť je příliš vysoké zdanění.

Základní pravidla jsou následná:

- Z pozice monetární politiky se nemá realizovat ani restriktivní ani expanzivní, ale neutrální. To zajistí cenovou stabilitu.
- Mzdová politika je odvozována od produktivity tak, aby docházelo ke stejnému nebo nižšímu růstu mezd než produktivity. To odráží náklady. Trh práce má být maximálně deregulován.
- Taktéž musí docházet k udržování rozsahu veřejných statků pouze na nezbytné úrovni.
- Regulování zahraničních vztahů má být dáno flexibilními měnovými kurzy, tj. centrální banka nevstupuje do těchto procesů.

²⁵ KROMPHARD, J. *Wachstum und Konjunktur. Grundlagen der Erklärung und Steuerung des Wachstumsprozesses*. 3. Aufl. Göttingen: Ruprecht, 1993, kap. XIV Stabilisierung des Wachstumsprozesses; PÄTZOLD, J. *Strategien der Stabilisierung - politik*. /jürgen-paetzold.de/1_stab.html

²⁶ Zde se nevěnujeme problematice stabilizační politiky v kombinaci plán - trh, která má však velmi dobré výsledky v asijských zemích, a to jak socialisticky orientovaných (Čína, Vietnam), tak kapitalistických (J. Korea, Singapur). Je to tím, že autorovi chybí jazyková průprava a některé publikované stati druhotného charakteru jsou nepřítis přesné ve vědeckém slova smyslu.

- Státní a ostatní veřejné vlastnictví má být téměř všechno privatizováno, neboť se tak vytváří prostor k tomu, aby trh efektivně vyřešil problémy ekonomiky a tím zvýšil její efektivnost.
- Z ekonomiky mají být odstraněny dotace, neboť podporují nekonkurenceschopné subjekty a snižují efektivnost ekonomiky.
- Pozornost je věnována ochraně hospodářské soutěže.

Pro určení typu monetární politiky platí Fischerova rovnice kvantitativní teorie peněz.

$$M * V = P * Y (T),$$

kteřá znamená, že masa peněz (M) krát rychlost obratu peněz (V) je rovna cenové hladině krát produkt (Y). V originální verzi Fischer uvažoval o množství transakcí (T), což dle názoru autora těchto řádků je správnějším vyjádřením. Pro cenovou hladinu z uvedeného plyne:

$$P = \frac{M}{Y} * V$$

Jestliže V budeme považovat za konstantu, pak změna cenové hladiny ΔP závisí na poměru $\Delta M / \Delta Y$. Jestliže změna masy peněz je rovna změně vytvořeného produktu, pak cenová hladina je rovna 1 a tudíž je stabilní. Expanzivní měnová politika začíná, když $\Delta M > \Delta Y$ a dochází k rychlejšímu růstu poptávky; restriktivní monetární politika nastává, pokud $\Delta M < \Delta Y$. Dochází k deflační tlakům a omezení poptávky, neboť při zmenšeném ΔM roste tlak na zvýšení úrokových sazeb.

Tento typ stabilizační hospodářské politiky se snaží vybudovat fundament hospodářství tak, aby o ekonomické rovnováze rozhodoval tržní mechanismus nikoliv vědomé zásahy státu. Ten pouze hlídá pravidla a nastavené mantinely, což zajišťuje rovnováhu a tím i stabilitu při zachování efektivity.

Keynesiánský pohled je intervencionistický. Vychází to z jinak pojatých tezí.

- Ekonomický systém je v principu nestabilní.
- Agregátní poptávka určuje úroveň výroby a velikost důchodu a zaměstnanosti.
- Zásahy státu nevedou k nerovnováze, spíše naopak.
- Regulace agregátní poptávky neprotiřečí tržnímu hospodářství.
- Prioritu má cíl zaměstnanosti. Tomu se musí podřídít měnová stabilita.
- Výdajová politika má multiplikační účinek a vede k rozvoji hospodářství. Proto má ústřední roli.

Měnová politika nemá být rozporná s fiskální politikou. Její základní pravidla lze vyjádřit takto:

- V období ekonomického poklesu má dojít ke snížení daňové zátěže.

- Také musí být realizovány dotace firmám a zvýšeny veřejné investice.
- Monetární politika má být uvolněna, neboť peníze nejsou neutrální, což povede k možnosti růstu.
- V období vzestupu se nemá povolit „přehřátí“ ekonomiky, ale naopak má být využito k tvorbě rezerv pro fiskální i monetární politiku.

Praktická stabilizační politika je zpravidla různou kombinací obou těchto pojetí. Politické centrum při její realizaci vždy bere ohled na různé skupinové zájmy, a proto se „čistá“ hospodářská politika v realitě nevyskytuje. Z konceptuálního hlediska se do značné míry uplatňuje přístup „vestavěných stabilizátorů“, neboť ten omezuje projevy cyklu a ekonomické centrum nemusí podstupovat rozsáhlé politické boje v oblastech fiskální a monetární politiky.

Vestavěný stabilizátor je zabudovaný ekonomický mechanismus, který mění výši veřejných příjmů a výdajů v opačném směru, než se nachází fáze ekonomického cyklu. Zároveň umožňuje snížit časové zpoždění na nastalou novou situaci v ekonomice, neboť ke svému spuštění nepotřebuje analytické a rozhodovací procesy vládnoucích orgánů.

Myšlenka vestavěného stabilizátoru je založena na těchto požadavcích:

- V průběhu cyklu mají kolísat veřejné příjmy a výdaje. Požadavek vyrovnanosti rozpočtů není redukován na každý rok, ale na celý cyklus.
- Dochází k tlumení výkyvů vládními příjmy a výdaji.
- Politická sféra svými rozhodnutími nezneplatní jejich chod a nezmění jejich orientaci, aby se nestaly destabilizátory.

Mezi základní vestavěné stabilizátory patří:

1. Progresivní daň z příjmu. Jestliže s růstem daňového základu roste i daňová sazba, pak v období expanze cyklu rostou daňové výnosy relativně rychleji než růst produktu a opačně.
2. Pojištění a podpora v nezaměstnanosti. Při růstu ekonomiky počet nezaměstnaných klesá a rostou příjmy. Přírůstek agregátní poptávky se tak relativně zmenšuje. Při poklesu ekonomiky vzniká opačný proces.
3. Veřejné zdravotní pojištění funguje na podobných principech jako pojištění v nezaměstnanosti.
4. Platby na sociální pojištění (zabezpečení). V momentu, kdy ekonomika expanduje, se celkově zvyšují příjmy, což vede k relativnímu i absolutnímu poklesu výplat sociálních dávek. V období poklesu dochází k jejich nárůstu. Znamená to, že dojde k relativně nižšímu snížení agregátní spotřebitelské poptávky.

Problémem automatických stabilizátoru jsou politické limity. Pokud totiž začne v období konjunktury systém generovat přebytky, politická reprezentace z těch či oněch „ideových důvodů“ má tendenci je utratit, neboť to jí přináší popularitu a tím i prezentuje schopnost

vládnout. V případě sestupné fáze cyklu naopak hovoří o objektivních příčinách vzniklé situace. Pokud však mají vestavěné stabilizátory fungovat, musí veřejná moc respektovat tato pravidla:

1. Nesmí v období vzestupu cyklu daňové příjmy kompenzovat snížením daňových sazeb. V útlumu nebude stabilizátor plnit svoji funkci.
2. Zvyšování daňových sazeb v útlumu hospodářství je destabilizační.
3. Musí být zvažována daňová elasticita, tj. citlivost jednotlivých daní na růst či pokles ekonomiky. Pro stabilizační účinek jsou výhodnější elastické daně.
4. Dočasné přebytky musí být racionálně investovány, aby nedošlo ke zbytečnému růstu nezaměstnanosti a přílišným omezením veřejných výdajů vzhledem k potřebám ekonomiky.